1991 3/4

Helmonds Heem

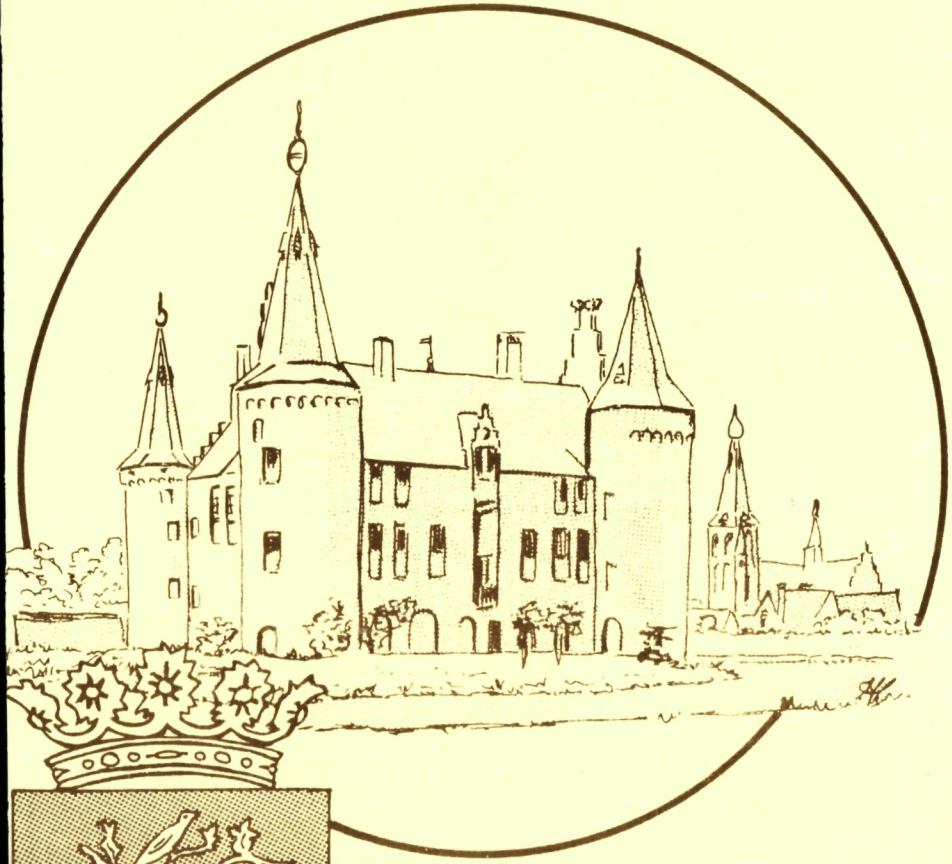

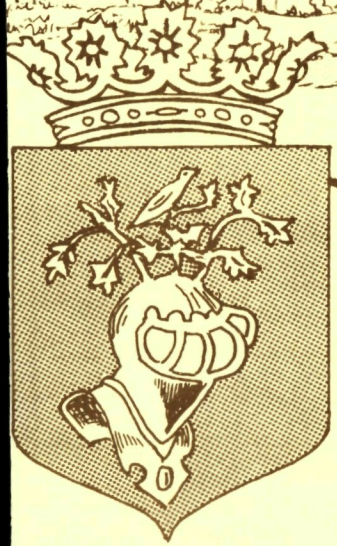

Heemkundekring
Helmond
Peelland

EIGENDOM
HEEMKUNDEKRING
HELMOND-PEELLAND

Uitgave van Heemkundekring
HELMOND - Peelland

Opgericht 24 mei 1948

3-Maandelijks tijdschrift

Secretariaat en abonnementen:
J. Vogels
Nemerlaerhof 76
Helmond
Tel. 04920-10 348

Redactie:
Jeroen van der Heijden
Gabriël van Neerven
Sanne Vonk

Redactieadres:
Basstraat 48
5702 SH Helmond.
Tel. 04920-51 847

Kringlidmaatschap incl. abonnement:
ƒ 27,50 per jaar.
Abonnement zonder lidmaatschap:
ƒ 20,- per jaar.

Penningmeester:
T. Korporaal
Past. vd Venstr 17
Helmond.
AMRO Helmond
rek. 488.023.300

1991 - NUMMER 3/4

HELMONDS HEEM

1991 nummer 3/4

****

zeventiende jaargang

INHOUD:

Redactioneel 3
De wortels van de familie Wesselman van Helmond
S. Vonk 5
Carel Frederik Wesselman,
van muntmeester tot monetarist
A. Scheffers 17
Plencker, van Essen naar Helmond
A. Bodemeijer 43
Beknopt overzicht van de familie Wesselman
S. Vonk 46
Tentoonstelling
'Dagelijks leven in Helmond 1875 - 1940' 53
Een tekening van een 'watercopermolen' 55
Nieuw Helmonds Woordenboekje 57
De amoreuze betrekkingen
van Arnoldus van Wijk
T. Korporaal 59
Een nieuwe bloeiperiode voor de Vlasbloem
(boekbespreking door Giel van Hooff) 67
Protocollensprokkelingen deel 4
S. van Wetten 71
Jaarinhoud 1991 76

DE REDACTIE is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen. Het redactieadres staat daarom open voor alle reacties. Ook kopij is daar van harte welkom. De redactie behoudt zich wel het recht voor stukken in te korten of aan te passen. Kopij bij voorkeur tijpen of aanleveren op 5,25 of 3,5 inch floppydisk in WP-, FW- of Ascii-formaat.

ADVERTENTIE TARIEVEN: *f*75,- voor een hele pagina, *f*50,- voor een halve pagina. Bij langdurige plaatsing reductie mogelijk. Inlichtingen en opgave bij de redactie, telefoon 51 847.

ALLE AFBEELDINGEN zijn -met vriendelijke toestemming- afkomstig van het Gemeente-archief Helmond, tenzij anders vermeld.

REDACTIONEEL

Later dan u verwacht heeft is hier dan Helmonds Heem. Dat het blad wat dikker dan normaal is, maakt dit wachten hopelijk enigszins goed.

Ook wat later dan verwacht is onlangs eindelijk officieel in de openbaarheid gekomen dat de gemeente Helmond er geen been in ziet de hele gevelwand van de Zuid-Koninginnewal te laten slopen. Uitgerekend het minst interessante pand, de oude school, zou echter gehandhaafd moeten blijven. Uiteraard is ook de Heemkundekring Helmond niet blij met deze plannen.

Ondanks een denigrerend commentaar in het Helmonds Dagblad, heeft de Vereniging Helmont ons inziens volstrekt gelijk als zij stelt dat dit een van de laatste min of meer authentieke gevelwanden in de stad is. Als die inderdaad alleen van armoede zou getuigen (zoals het HD betoogt), vormt dat geen enkel bezwaar om de gevelwand te bewaren. Het is op deze plaats al eerder betoogd: wie de historie van een stad sloopt of achter glasgevels verstopt, haalt ook hart en ziel uit een stad. Helmond is een stad om trots op te gaan, ook met een armoedig verleden.

Een wethouder van stedelijke ontwikkeling die zonder blikken of blozen stelt dat het toch maar gaat om een paar oude pandjes, maakt zich onsterfelijk belachelijk. De generaties na ons zullen met meewaren op hem terugkijken en betreuren dat van hun stad zo weinig over bleef. Ontwikkeling zonder respect voor het verleden kan immers geen goede ontwikkeling zijn. En van meer van hetzelfde is nog nooit iemand beter geworden. Elke organisch gegroeide gevelwand is beter dan de fantasieloze nieuwbouw waar Helmond al te rijkelijk mee bedeeld is. Het kiezen van een 'oude' naam als Doorneind is in deze helemaal cynisch.

Helaas zal de vernietiging ook op de Zuid-Koninginnewal niet stoppen. Op dit moment worden de Steenweg en het hele gebied van postkantoor tot en met de Waart en de Matthijs Vermeulentraat langzaamaan opgekocht door projectontwikkelaars. En we hebben allemaal kunnen zien waar dat toe leidt. Sloop, gevolgd door niets ontziende vernieuwing die bepaald geen verbetering vormt. Wat vervolgens over blijft van bijvoorbeeld een zo genaamd beschermde marktwand, zal moeten blijken. In aansluiting op het pleidooi van de Vereniging Helmont geldt: "Helmonders, were di."

De tragische oogst van een paar maanden 'stadsvernieuwing' is daarmee nog niet op. Want een collega wethouder die volgens het Helmond Dagblad stelt dat "het natuurlijk niet zo kan zijn dat overal waar een gat gegraven wordt, archeologisch onderzoek gedaan moet worden." heeft in principe gelijk. Maar als hij daar in een adem aan toevoegt dat "eerst maar eens prioriteiten gesteld moeten worden," geeft hij blijk van politiek onvermogen. Dat de hoek van de Markt, een van de oude Helmondse stadspoorten een prioriteit is, kan iedere amateur-archeoloog hem vertellen. In beide gevallen kunnen we niet anders dan constateren dat de bestuurders van deze gemeente kennelijk ziende blind zijn.

De redactie heeft mede vanwege een verhuizing en het verschuiven van lezingen en de jaarexcursie besloten om u kort voor de jaarwisseling te verblijden met een dubbelnummer. Centraal hierin staat Carel Frederik Wesselman (1746-1825), muntmeester en heer van Helmond. In vervolg op de lezing en de excursie naar de Munt in Utrecht, is dit een thema-nummer rond Wesselman. Wij danken in het bijzonder de heer A. Scheffers voor zijn bijdrage aan dit nummer.

Verder wenst de redactie u veel leesplezier en alle goeds voor 1992. Rest ons nog alle schrijvers en schrijfsters op te roepen ook in dat komende jaar de redactie te overstromen met kopij.

De redactie

DE WORTELS VAN DE FAMILIE WESSELMAN VAN HELMOND

Door Sanne Vonk

De zeventiende eeuw heeft niet voor niets de naam de Gouden Eeuw van de Nederlanden te zijn: In het midden van de 17e eeuw waren de Nederlanders overal te vinden. In de Oost en de West was een groot koloniaal rijk opgebouwd. In Frankrijk werd de vaart van de ene kusthaven naar de andere door de Hollanders beheerst, evenals de handel in wijn en de papierfabricage. Het Duitse achterland was economisch volstrekt onderhorig aan de Republiek. De Zweedse koper- en ijzermijnen werden door Nederlanders geëxploiteerd. Amsterdam was de centrale stapelmarkt van West Europa en vele industriële produkten werden in de Republiek bewerkt en veredeld voordat ze weer op de internationale markt kwamen.

Tegen het einde van de 17e eeuw en in het begin van de 18e eeuw raakt de Republiek in een neergaande (economische) spiraal. De Republiek komt van 1730 tot 1750 in een chronische economische crisis terecht. Uit de West ingevoerde paalwormen vreten aan de dijkverzwaring en het vervangen van al dit hout door steen geeft een zware belastingdruk op de inwoners van de Nederlanden, én op de winsten in de handel. Hoog blijvende lonen en zware belastingdruk leggen een zware claim op de koopvaarders.
Ook landbouw en veeteelt komen in de problemen. Dalende (graan) prijzen (import!) bij een gelijkblijvend hoog loonpeil, hoge (gefixeerde!) grondbelasting en stijgende polderlasten door dijkverniewing en inpoldering, plaatsen landbouw en veeteelt voor schier onoverkomelijke problemen. Dit veroorzaakt een waardedaling van de grond.
Niet alleen boeren, ook grootgrondbezitters - veelal aristocraten - voelden de economische achteruitgang. De inkomsten uit grondbezit daalden en werden onzeker. Een gevolg daarvan was dat landeigenaren meer belangstelling kregen voor het bekleden van allerlei overheidsambten. Een overheidsfunctie zorgde -ook toen al- voor een vaster inkomen.

Kerk en Staat

Na de 80-jarige oorlog ging de Gereformeerde kerk binnen de Nederlanden een bevoorrechte positie innemen. Het werd echter geen staatskerk. De grote godsdienstvrijheid in de Republiek maakte de Nederlanden tot een aantrekkelijk woongebied.

Dit zal, naast economische, een van de redenen zijn geweest waarom er zo een grote trek van buitenlanders naar de Republiek ontstond.
Toen de protestanten, met name de Lutheranen, in verschillende Duitse bisdommen steeds grotere moeilijkheden ondervonden, stelden verschillende protestantse gemeenten dan ook alles in het werk om deze geloofsvluchtelingen in de Republiek onder te brengen.

De familie Wesselman.

De familie Wesselman was een van die Duitse protestantse families, die naar de Republiek trokken. Ze was afkomstig uit het Ruhrgebied. Uit de nakomelingen van een zekere Hendrik Weisselman, geboren vóór 1680, ontstond in de Nederlanden waarschijnlijk een Amsterdamse, maar zeker een Gelderse tak van de familie.[1]
Hendrik Weisselman trouwde in 1707 te Gennep met Geertruida Croon. Zij was afkomstig uit een molenaarsgeslacht, zowel van vaders- als van moederszijde (familie Haack).
Gezien de stand waarin Hendrik huwde, mag verondersteld worden, dat hij vermogend was. Van zijn beroep weten we niets. Wel weten we dat metaalbewerking een veel voorkomend beroep was in de familie Weisselman.

Zoon Pieter Weisselman (geboren 1708) vestigde zich in het begin van de achttiende eeuw in Voorst (Gld). Een aantal jaartallen in zijn leven zijn hier het noemen waard:

- 1731: Vestiging in Voorst. Hij is dan 24 jaar.
- 1732: Teunis Jansen Pluym begint in Klarenbeek, onder Voorst gelegen, een kopermolen.
- 1736: Huwelijk van Pieter met Hendrina, dochter van Teunis J. Pluym en Aaltje Lubbers. Het echtpaar gaat op de kopermolen wonen.

Deze jaartallen roepen de vraag op waarom Pieter Wesselman zich juist toen in Voorst vestigde. Het is niet bekend welk beroep hij in die tijd uitoefende. Heeft hij Pluym op het idee gebracht van het opzetten van een kopermolen? Heeft hij wellicht middels een lening geholpen bij het opzetten van de molen? Of was het gewoon toeval, dat een telg uit een familie van metaalbewerkers in contact kwam met een beginnende kopermolenaar en later met diens dochter huwde?

Voorlopig blijven dit nog onbeantwoorde vragen. Dat Pluym vrij plotseling genoeg geld had om een -dure[2]- molen te beginnen bewijst een

legende, die erover ontstaan is[3]. Kort samengevat gaat de legende als volgt:

> Teunis Pluym, kolenbrander van beroep, wilde graag een kopermolen beginnen, maar had daar het geld niet voor. Toen hij eens in de buurt van Apeldoorn aan het werk was, had hij een gedicht gemaakt op 'de prins,'[4] destijds hofhoudend op het Loo. Toen dit de Prins ter ore kwam, ontbood hij Pluym.
> Omdat Teunis Pluym bang was dat in zijn liedje misschien beledigende uitdrukkingen voorkwamen, kwam hij niet opdagen. De Prins liet hem dus ophalen met een rijtuig. Uiteraard moest Pluym het lied voor het prinselijk gezelschap ten gehore brengen. Na lang aandringen zong Teunis zijn lied.
> Het beviel iedereen zo goed, dat hij het vele keren moest herhalen, waarna de Prins de hoed van Pluym nam, er een handvol gouden dukaten in stopte en de hoed rond liet gaan onder zijn gezelschap. Van de opbrengst van die avond werd Pluym in staat gesteld de kopermolen van Klarenbeek te beginnen.

Inkopen in de kopermolen

Hoe het ook zij, Pluym begon zijn fabriekje, eerst met een kleine watermolen en - na het graven van een meer van 3 ha met een grotere watermolen. Op de Veluwse kopermolens plette men het koper voor de Munt, de scheepsbouw, de ketels van branderijen en raffinaderijen. Vanaf de 16e eeuw werden op de Veluwse kopermolens duitenplaten geslagen. Dit zijn platen koper waaruit munten worden gestansd.
Daarnaast nam het 'koperen' van scheepsrompen een grote plaats in.
De een zijn dood is de ander zijn brood. De burgers bezweken bijna onder de hoge belastingdruk veroorzaakt door de paalworm, de kopermolens voeren daar wel bij. De winsten waren groot: de paalwormen vraten niet alleen de houten dijkbeschoeiingen aan, ze vraten zich ook in de scheepswanden in, legden daar hun eitjes die het desastreuze werk afmaakten, en de scheepsrompen poreus maakten.
Om deze wormen te weren , werd de romp met koper beslagen. Dit koper moest om de drie jaar vervangen worden[5]. Voor de kopermolenbranche was de vaart op de Oost dus een zeer lucratieve. Aan de ene kant het steeds weer koperen van de scheepsrompen; aan de andere kant zorgen voor de duitenplaten, zodat daar gehandeld kon worden.

Ook Pluym wilde duitenplaten gaan produceren. Om van zijn molen een geslaagde onderneming te maken, had Teunis Pluym iemand met vakkennis nodig. Deze werd gevonden in de persoon van de katholiek J.R. Krepel.

Crayon Cf zittend

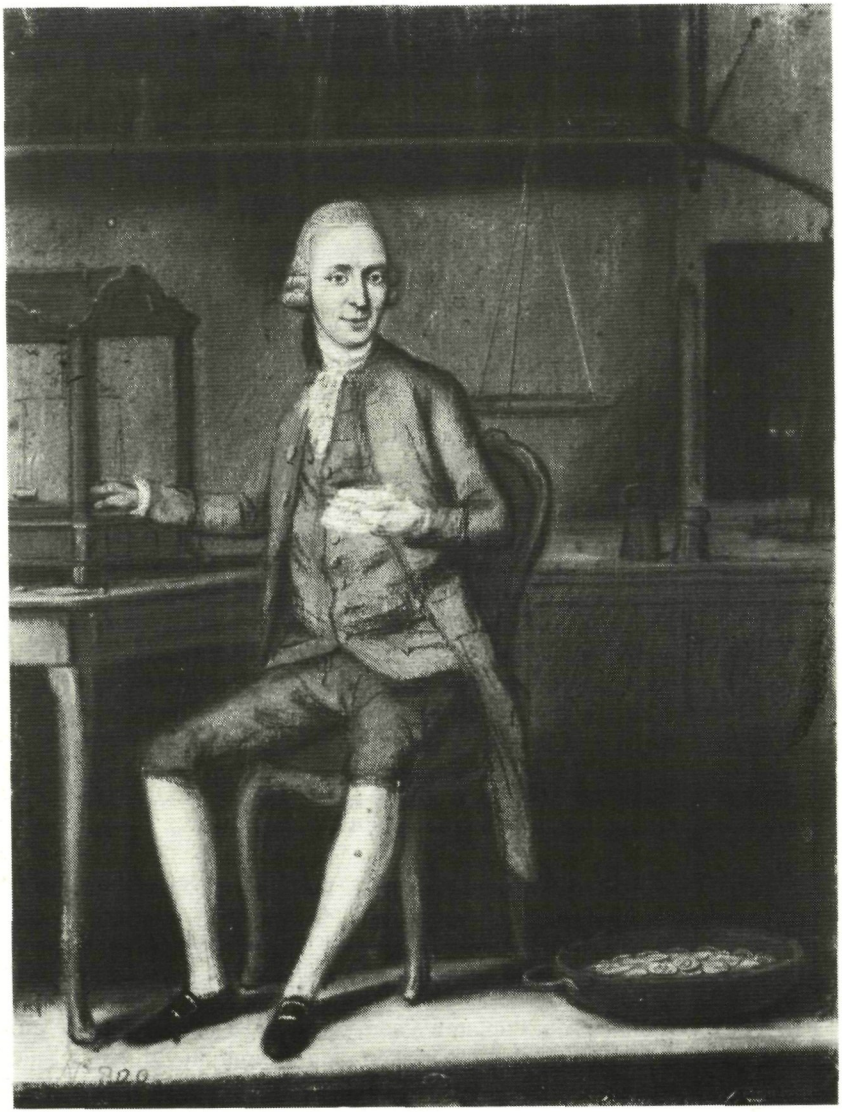

8 Helmonds Heem

De Oostenrijker Krepel bezat de benodigde kennis. De protestanten en katholieken stonden elkaar minder naar het leven dan wij tegenwoordig geneigd zijn te denken. Wel maakte het verschil in geloof een verstrengeling van belangen middels een huwelijk niet mogelijk.
De molen die als voornaamste produkten duitenplaten en staven had, draaide heel goed. Zo goed, dat Pluym in 1746 bij testament een aanzienlijk bedrag na wilde laten 'aan het Sint Anthonis Hospitaal of Huysarmen in Apeldoorn, aan de diaconen in der tijd te Beekbergen en aan de Diaconen van Voorst.'
Uit de jaarrekeningen blijkt echter dat de molen rond 1762 niet veel winst maakte, en zelfs eerder met verlies draaide. Het ziet er naar uit dat Pluym enige jaren voor zijn overlijden ziek is geworden en zijn verworven kapitaal heeft opgegeten. Als Pluym in 1764 overlijdt is het geld voor de legaten niet aanwezig. Pieter Weisselman neemt dan samen met zijn achterneef van schoonmoeders zijde J. Hessels en met J. Krepel de molen over. Weisselman (inmiddels onder de naam Wesselman) strijkt de financiële rimpels voor zijn 'schoonmoeder' (het is Pluyms tweede vrouw) glad.

Geen blauw bloed

Pieter Wesselman heeft in ieder geval van 1736 tot 1746 op de Copermolen gewoond. Vijf van zijn kinderen zijn daar geboren. Pieter behoorde met zijn 35 morgen land tot de grootgrondbezitters van de Veluwe. Ook hij zal, evenals de aristocratische grondbezitters, last hebben gehad van de onzekere opbrengst van zijn land en de hoge belastingdruk. Het past in de tendens van zijn tijd dat hij een baan als richter of een andere ambtelijke functie ambieert. Dat hij niet van adel is, zal hem daarbij tot last zijn geweest. Voor vele baantjes moest men immers blauw bloed hebben.

In 1750 wordt Wesselman benoemd tot richter van Nijbroek. Later wordt hij bovendien substituut-ontvanger van de verpondingen te Apeldoorn, het Loo en Nijbroek. Hoofdontvanger kon hij niet worden, aangezien hij niet van adel was. In 1764 wordt hij zoals vermeld medeeigenaar van de 'Copermolen te Clarenbeek.

De Veluwe vormde in die tijd een vruchtbare voedingsbodem voor verlichte denkbeelden en levenshouding. De 'Duitse import' zat klem

Afbeelding 1: Carel Frederik Wesselman als essayeur (crayontekening)

tussen enerzijds hun andere achtergrond en anderzijds de muur die de landadel opwierp. Dit leidde tot een scheiding tussen beide bevolkingsgroepen. Een scheiding die door een aantal factoren werd bepaald: de halsstarrige en kortzichtige houding van de Veluwse landadel ten opzichte van de onder hen ressorterende pachters; de onevenredige aanwezigheid van grootkapitaal bij de niet-adel en de reactie daarop van de adel. De 'ontwortelde import' staat -door die achtergrond- meer vooruitstrevend in het leven dan de aloude landadel.

Dit is de sfeer waarin de kinderen Wesselman-Pluym worden groot gebracht. Dat blijkt onder meer uit het feit dat zowel Pieter Wesselman als later Carel Frederik deel uit hebben gemaakt van die typisch 18e eeuwse 'commissies tot verbetering van de maatschappij.' Pieter Wesselman wordt op 22 februari 1779 te Nijbroek begraven.

De kinderen van Pieter Wesselman

Pieter Wesselman krijgt twaalf kinderen. In 1782 trouwt de oudste dochter Alyda met Jan Hessels. Jan Hessels behoorde tot het driemanschap dat de kopermolen in 1764 van de ondergang heeft gered. Daarnaast exploiteerde Jan Hessels een papiermolen die generaties later in handen is gekomen van Van Gelders Zonen. Na het overlijden van haar man in 1801, neemt Alyda Hessels-Wesselman de taak, grotendeels een beherende, van haar man over. Beide molens draaien door.

Tweede zoon Hendrik Wesselman wordt 29 maart 1741 op de Copermolen geboren. Over zijn doen of laten heb ik weinig kunnen vinden. Van beroep is hij jurist. Een akte waarin hij handelend optreedt ben ik niet tegen gekomen, wat natuurlijk niet wil zeggen dat die niet bestaat. Wel zeker is dat hij in 1809 overlijdt te Nijbroek.

Geertrui, geboren op 28 februari 1744 op de Copermolen, trouwt in 1768 met Michiel Frederik Blaauw. Deze Blaauw zit evenals zijn zwager Hessels in de papierproductie. De familie Blaauw is een van de bekendste Zaanse papiermakers. Op 27 maart 1798 overlijdt Geertrui te Arnhem.

Over de meeste kinderen ben ik niet veel meer te weten gekomen dan de 'standaard' genealogische gegevens. Zie hiervoor het familie-overzicht Wesselman, elders in dit nummer.

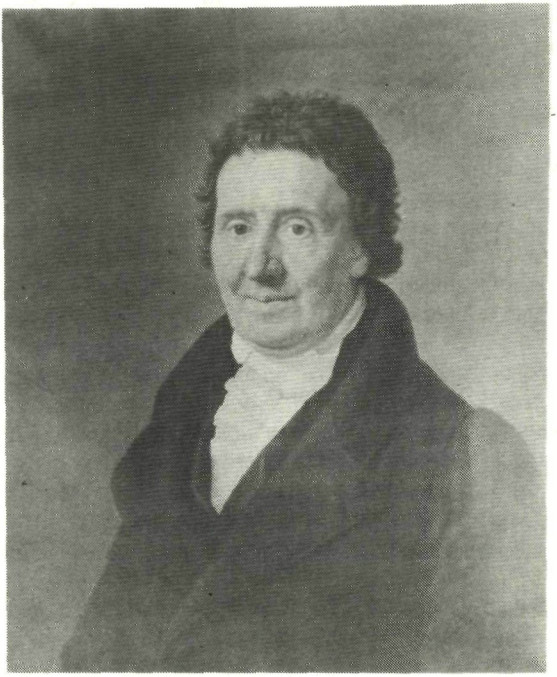

Afbeelding 2: Portret van C. F. Wesselman door Jacquin

Carel Frederik Wesselman

Twee kinderen springen er echter uit, namelijk Carel Frederik en Daniël Cornelis Wesselman. Beiden hebben in eerste instantie het vak gekozen waar ze van huis uit al enige vertrouwdheid mee hadden: de metaalbewerking. Daarnaast heeft Carel Frederik zijn voorliefde voor scheikunde uitgebuit en kwam zo tot de keuze van essayeur. Een essayeur is een keurmeester van het goud- of zilvergehalte in metalen. De term essayeur is afgeleid van het Franse woord essayer (proberen, beproeven).
Dat testen gaat als volgt in het werk: een essayeur trekt met het te onderzoeken metaal een streep op een toetssteen. De toetssteen is meestal gemaakt van lydiet of kiezelkei. Bij zilverlegeringen wordt daarna met een 'toetsnaald' van nauwkeurig bekende samenstelling een zelfde streep getrokken naast de al aanwezige. Door vergelijking van de kleur van beide strepen wordt vervolgens het zilvergehalte vastgesteld. De goudtest gaat in essentie op dezelfde manier.

Carel Fredrik ging in Amsterdam bij essayeur Vroom in de leer.
Deze Vroom bezat ook een wisselkantoor. Op 26 maart 1767 ontvangt Carel Frederik de uit handen van de Heren Raden en Generaal Meesteren van de Munten der Vereenigde Nederlanden de 'instructien tot Essayeur, Scheider een Affineur te Amsterdam.' Daarbij legt hij de eed af "zig in het zelve ampt getrouwelijk te zullen gedragen". Op 3 april 1767 wordt hij in het poorterboek van Amsterdam als essayeur vermeld.
Op 2 februari 1770 treedt Carel Frederik in het huwelijk met Anna Sibilla Wilhelmina Plencker, wier stamboom elders in dit nummer van Helmonds Heem staat. Anna Plencker is de weduwe van Gerrit Haye.
Gerrit was metselaar van beroep en had volgens het cohier van de personele Quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742 een inkomen van f 2.000,-. Ter vergelijking: een dominee verdiende zo'n f 500,- op jaarbasis. Dit eerste huwelijk bleef kinderloos.
Uit het huwelijk van Anna Plencker met Carel F. Wesselman komen vier kinderen voort:

Elisabeth Lambertina	*	22 juli 1770 te Amsterdam
	+	13 mei 1771 te Amsterdam
Daniela	*	2 febr 1775 te Amsterdam
	+	2 jan 1860 te Maastricht
Carel Frederik	*	19 febr 1780 te Utrecht
	+	24 dec 1841 te Helmond
Henrietta Wilhelmina	*	11 apr 1783 te Helmond
	+	15 juni 1846 te Tiel

Naar Utrecht

Als Carel Frederik zeven jaar getrouwd is wordt hij schriftelijk getipt dat de Utrechtse Munt vacant is. De brief is anoniem en naar de afzender kunnen we slechts gissen. Maar zowel binnen het protestanten- als het muntwereldje kent iedereen elkaar.
De adressering luidt: Mijn Heer / De Heer Carl Fredr. Wesselman / essayeur wonende in de steenkoperije / bij den Amstel / met de middagpost- / wagen den 15 january / Amsterdam / 1777.
Aan de keerzijde van dit adres staat (ongeveer op ware grootte):

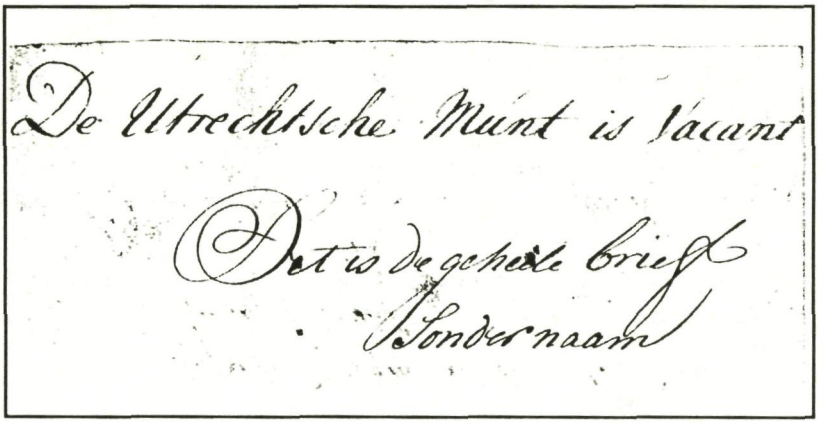

Dat ook Carel Frederik niet wist van wie dit krabbeltje afkomstig was, blijkt uit de door hem gemaakte aantekening "Dit is de geheele brief sonder naam."

Uit de snelle reactie van Carel Frederik op dit kattebelletje, mogen we afleiden dat hij de functie van muntmeester ambieerde. Een muntmeester "koopt" zijn functie en legt voor het College van Raden en Generaalmeesters der Munt de eed af zich te houden aan de door hen voorgeschreven artikelen.
Deze artikelen bevatten onder andere de marges waarbinnen het gewicht van de verschillende munten mag afwijken van de norm. Door bij het slaan van de munten zo dicht mogelijk tegen de ondermarge te gaan zitten, behaal je de grootste winst. Naast het muntslaan werden in de Munt ook duitenplaten gestanst. Deze werden buiten de officiële boekhouding gehouden.

Samenwerkende broers

Uit de bewaard gebleven financiële neerslag over deze periode, valt al na vluchtige bestudering op te maken dat broer Daniël op gaat treden als tussenpersoon voor Carel Frederik. De transporten van duiten en munten worden veelal via hem geregeld. Het is niet helemaal duidelijk of deze Daniël Cornelis in die periode als zetbaas in het wisselkantoor van zijn broer in Amsterdam heeft gewerkt. Zeker is dat hij nog niet in het poorterboek van Amsterdam vermeld staat.
Daarnaast blijkt uit de bescheiden dat koper verhandeld wordt via de kopermolen te Klarenbeek.

Over het verloop van de aanstelling van Carel Frederik en zijn Utrechtse periode wordt verderop in dit blad door A. Scheffers beschreven.
Het is in deze periode dat Carel Frederik betrokken raakt bij de sociaal-economische problematiek van de Verenigde Nederlanden. In een commissie ter verbetering van de maatschappij ontwikkelen de leden ideëen waarmee het zuiden er economisch bovenop geholpen kan worden. Uiteindelijk vertrekt hij rond 1783 naar Helmond.

Het zal voorlopig nog een vraag blijven wat de hoofdoorzaak van Wesselmans vertrek uit Utrecht is geweest. Een aantal factoren vallen nu al op te sommen:

- het niet of amper kunnen doorvoeren van vernieuwingen in het muntwezen;
- de te lage winsten;
- het uitproberen van een idealistisch idee over de 'wederopbouw' van het zuiden.

Dat zijn vertrek geen desinteresse in het muntwezen is geweest, moge blijken uit zijn latere correspondentie met 'het hoofd van de Commissie over de Munten' over de reorganisatie van het muntwezen[6]. Waarschijnlijk zijn het een heel aantal factoren samen geweest die hem hebben doen besluiten de Utrechtse Munt in te ruilen voor de Heerlijkheid Helmond. Een factor kan zijn dat rond deze tijd zijn vader overlijdt.

Afbeelding 3: Het kasteel van Helmond in stucwerk in de zuid-westelijke torenkamer van het kasteel. Dit stucwerk heeft Wesselman in 1790 laten aanbrengen.

plaatje kasteel in stuc

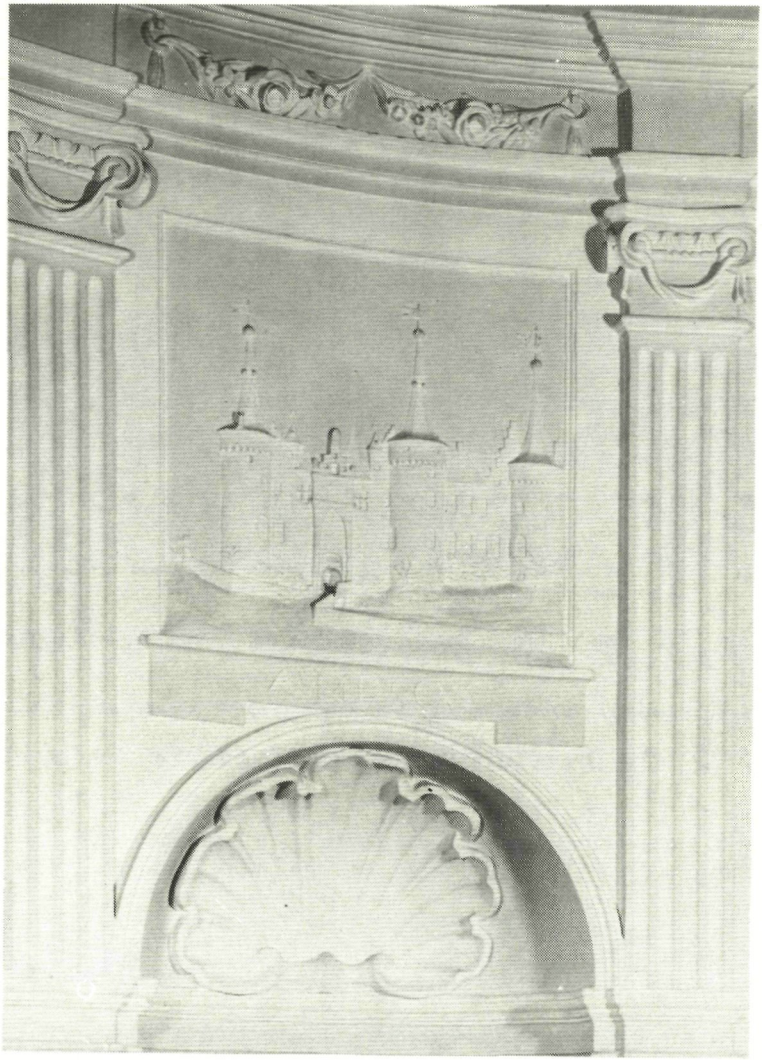

Het beheer van de kopermolen dacht hij met een gerust hart aan de heren Krepel en Hessels over te kunnen laten. Dat dit tweetal geen boekhouders was, blijkt uit de verzuchtingen van Wesselman als hij de boeken gaat nakijken.

In 1808 heeft de heer Krepel voldoende kapitaal om zijn partners A. Hessels-Wesselman en familie Wesselman uit te kopen. Uiteindelijk wordt de kopermolen in de tweede helft van de 19e eeuw omgezet in een houtzagerij. De houtzagerij van de firma Krepel is tot op de dag van vandaag in bedrijf. Natuurlijk niet meer in dezelfde molen maar nog wel op het zelfde terrein als waar Wesselman werkte.
Het is dankzij de medewerking en kennis van de huidige heer J.R. Krepel dat ik iets meer van deze Duits-Veluwse achtergrond van Wesselman te weten ben gekomen.

NOTEN:

1. Onder meer Trouwboek DTB Amsterdam 1720/712-155; DTB Beekbergen 1737 etc.
2. Niet zo zeer is het de molen die veel geld kost, dan wel het betalen van de hoge waterrechten in de Veluwe.
3. Anoniem gedrukt in de Apeldoornse Courant d.d. 17 juni 1865 (GA Apeldoorn).
4. Bedoeld zal zijn stadhouder Willem IV.
5 S.B. Zeverijn, Onze oost Indië-vaarders; Amsterdam 1881.
6. GAHm Familie Archief Wesselman qq 746.

CAREL FREDERIK WESSELMAN

VAN MUNTMEESTER TOT MONETARIST

Door A. Scheffers

De Gedeputeerde Staten van Utrecht ontvingen op 22 januari 1777 het verzoek van ene Carel Frederik Wesselman, essayeur en koopman te Amsterdam, het juist een week daarvóór vrijgekomen ambt van muntmeester van de provinciale Munt te mogen gaan vervullen[1]. Wesselman moet al eerder belangstelling hebben getoond voor het muntmeestersambt. Zijn persoonlijk archief - voor zover bekend het enige overgeleverde particuliere archief van een Utrechtse muntmeester uit de 18e eeuw - bevat een ongesigneerd briefje, gedateerd op 15 januari 1777, met daarop uitsluitend de mededeling: "De Utrechtsche Munt is vacant"[2].

Wesselman werd met dit briefje door een goede kennis of familielid getipt dat hij kon solliciteren naar het ambt van muntmeester-particulier te Utrecht[3]. Deze kennis of dit familielid moet goed bekend zijn geweest in de kringen van de Gedeputeerde Staten van Utrecht, of in die van het College van Raden en Generaalmeesters der Munt. Dit in Den Haag zetelende College had een drieledige taak: het geregeld bezoeken van de munthuizen om te onderzoeken of de plakkaten (=wetgeving) wel werden nageleefd; het onderzoeken van de muntbussen, waarin exemplaren van iedere afgeleverde partij munten moesten zijn geworpen, op grond waarvan de door de muntmeester te betalen sleischat (een soort omzetbelasting) werd berekend; tenslotte de Staten-Generaal en andere lichamen te dienen van advies in muntzaken en te zorgen voor de uitvoering van verschillende regelingen[4].
Als essayeur, een soort chemisch analist gespecialiseerd in het bepalen van het gehalte van goud en zilver, werkzaam in Amsterdam[5], het centrum van de wereld edelmetaalhandel, was Wesselman zelf reeds bekend met de edelmetaalhandel. Daarbij hoorden natuurlijk ook de produkten van de zes provinciale munthuizen in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden[6].

Sollicitatie

We kunnen slechts gissen naar voornoemde informant van Wesselman. Voor de hand liggende kandidaten zijn Valentijn Victor Koningsberger, de essayeur van de Utrechtse Munt, of de Amsterdamse essayeur Vroom.

Vroom kende Wesselman omdat hij hem het essayeursvak had bijgebracht[7]. Koningsberger zou Wesselman ook gekend kunnen hebben, omdat Vroom een broer was van zijn echtgenote[8].
Dat de Gedeputeerde Staten haast zetten achter de vervulling van dit belangrijk ambt blijkt uit hun besluit Wesselman de volgende dag "ter Kamere van Finantie" te laten komen om de condities te vernemen waarop Wesselman het ambt op zich wilde gaan nemen[9]. Nadat Carel Frederik met mr. F. Craeijvanger, Raad en Cameraar der Stad Utrecht, de Munt op de Oudegracht had bezocht, diende hij op 29 januari het officiële verzoek tot aanstelling in bij de Gedeputeerde Staten[10]. Carel Frederik wilde op de binnenplaats of in de tuin van de Munt, voor of tegen het oude smitshuis, een nieuw gebouw neer laten zetten waarin de gruis- of breekmolen met de nodige "ovens en fournuisen tot de scheiderije van het muntmetaal" zouden kunnen komen. De Staten willigden dit verzoek in. De kosten voor deze nieuwbouw werd berekend op ongeveer *f* 3.000,-. Ook werd er buiten de Munt gezocht naar een geschikte plaats om een fineerhuis[11] op te zetten. Een geschikte lokatie werd gevonden aan het Vreeburg, iets meer verwijderd van de molen van Willem Bosch dan het fineerhuis van de vroegere muntmeester Novisadi[12].

Vrije woning

Waarschijnlijk in overleg met Wesselman stelden de Staten de voorwaarden op waarop de aanstelling tot muntmeester zou geschieden. Als muntmeester had Wesselman recht op een vrije woning in het gebouw van de Munt. Hij genoot dan wel geen onbepaalde vrijdom van impost (belastingen), maar kreeg in plaats daarvan een jaarlijks douceur van 250 gulden. Hij was vrijgesteld van de verplichte accijns op turf, kolen en zout, mits deze voor gebruik op de Munt bestemd waren. Voor de muntgezellen kreeg hij per jaar vrijstelling van accijns voor 24 vaten bier.

---

* **Afbeelding 1: De Utrechtse Provinciale en Stedelijk Munt was sinds 1647 gevestigd in het centrum van de stad in de panden van het voormalige St. Ceciliaklooster, gelegen aan de Oude Gracht en naar achter doorlopend naar het Neude. Het pand tussen de kloken de trapgevel was de woning van de muntmeester. (I. Wiersma, olieverf, 1911)** (Deze foto en alle afbeeldingen van munten bij dit artikel zijn afkomstig van de Rijksmunt in Utrecht en hier met vriendelijke toestemming gereproduceerd.)

Ter dekking van de kosten, te maken bij de opening van de muntbus, kreeg hij per keer een vergoeding van *f* 150,-, waarvan de helft bestemd was voor "vuur en ligt". De Staten betaalden de leges en reiskosten van de Raden en Generaalmeesters, de Essaijeur-generaal, van den waardijn en andere bedienden van de Munt, als ook de leges der Heeren Gecommitteerden.

De muntmeester was verplicht aan "amptgeld" aan de provincie eenmalig de som van *f* 1000,- en voor het recht van domeinen *f* 150,- te betalen. Ook diende hij aan de Staten het Heerlijk Recht of de sleischat van de gouden en zilveren specie door hem gemunt te betalen, volgens een door de Gedeputeerden opgestelde instructie of ordonnantie. Daartegen betaalden de Heeren Staten de helft van de kosten voor turf en kolen, kaarsen, lampolie, sterk water, kwikzilver, koperwerk, ijzerwerk, lood, smeltkroezen en cimenteerpotten, roodkoper, wijnsteen, zout, balansen, gewichten, aambeelden, stempels (uitgezonderd de stempels van de paijementen en de nieuwjaars munten, welke geheel tot last van de muntmeester kwamen), kartelijzers, blaasbalgen en andere "noodwendigheden" die op de Munt nodig geacht werden. Ook de helft van het poortgeld, "alwaar de schuiten en wagens van Amsterdam en vice versa afgaan en aankomen" was voor rekening van de Provincie.
Wesselman moest aan de essayeur van de Munt 30 stuivers betalen voor iedere goudproef en 10 stuivers voor iedere zilverproef, waarbij de benodigde materialen door de essayeur zelf dienden te worden bekostigd.

De Provincie betaalde voor de smid de helft van zijn huishuur met een maximum van 60 à 70 gulden per jaar en de helft van zijn traktement (450 gulden per jaar), alsmede de helft van het arbeidsloon en biergeld van de noodhulpen in de smidse. De traktementen van de waardijn, de essayeur en de Stempelsnijder werd geheel door de provincie betaald.

Een aantal instrumenten en gereedschappen behoorde geheel aan de Staten. De kosten van het dagelijks onderhoud en reparatie van deze was voor rekening van de Staten en de muntmeester gezamenlijk. Wanneer enige van deze geheel moesten worden vernieuwd, geschiedde zulks op kosten van de Staten, mits toestemming was gegeven tot aankoop.

* **Afbeelding 2: De verklaring van het afleggen van de eed op de instructie van 31 januari 1777, geregistreerd in het Instructieboek op 10 februari 1777; Instructieboek f 46 (GA-Hm inv.nr. 1314, qq335).**

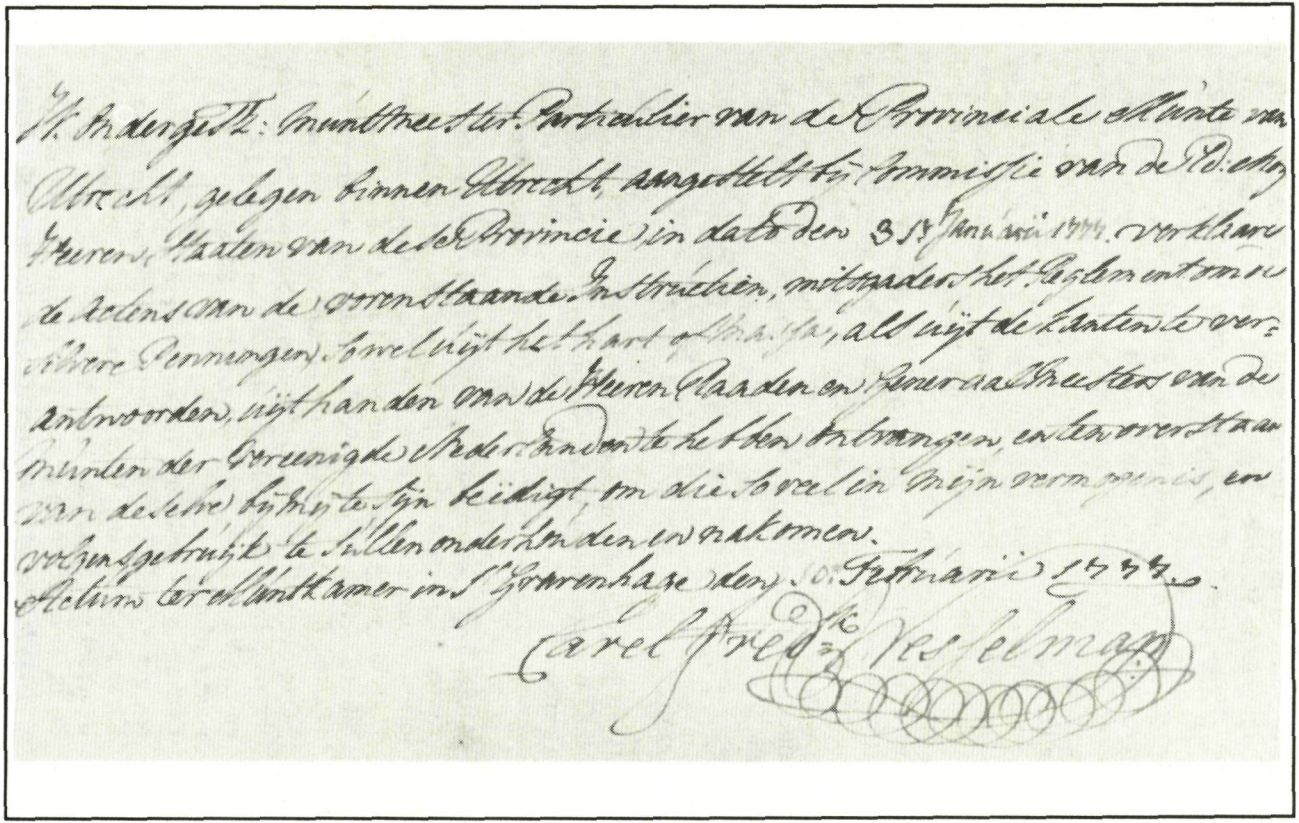

Ed. Heeren Gedeputeerde Raaden ende Gecommitteerde Raaden van de Provincie van Utrecht, gelegen binnen Utrecht, aengaende het Commissie van de Ed. Mog. Heeren Staten van de selve Provincie, in date den 31 Januarii 1744. voorkomende de Acten van de voorstaande Instructien, midsgaders het Request ende Memorie van eisschers Procuratie, ten regte voor het Hof van Utrecht, als mede de Exhibitien ter voorsz. Memorie gedaen, mitsgaders de Antwoorden, mitsgaders de Handen van de Heeren Staten en Generaal Treslen van de Leenen der Vereenigde Nederlanden te hebben ontvangen, en te verreken aan den selven bij Rekeninge te zijn gedechargeert, om die te vinden in Mijne voorsz. Memorie, ende voorts dagelijks te stellen onderhanden en te nemen.

Actum ter Audiëntie Camer in 's Gravenhage den 20. Februarii 1744.

Carel Fred. Visselman

Ook waren er in de Munt instrumenten die voor de helft eigendom waren van de Staten en voor de andere helft van de muntmeester. Het onderhoud, reparatie en de vernieuwinge van deze kwam 'ten gemeene laste'.
De instrumenten, gereedschappen en materialen, welke deels eigendom waren van de muntmeester en deels van de Staten, werden voorzover de muntmeesters helft betreft door de nieuw aangestelde muntmeester van de vertrekkende of diens erfgenamen overgenomen[13]. De feitelijke aanstelling tot muntmeester geschiedde op 7 februari 1777 bij het afleggen van de eed op de Instructie van 31 januari van dat jaar[14]. De instructie van Carel Frederik Wesselman als muntmeester van Utrecht, was gebaseerd op een algemene instructie uit 1606. De 76 artikelen van deze instructie waren aangevuld met 36 artikelen uit de muntmeestersinstructie van 1659, 41 artikelen uit de instructie van 1670 en met 9 artikelen uit die van 1694. In deze instructie werden naast de soort munten met de preciese specifikaties welke de muntmeester mocht maken, ook zaken als de wijze van controle op de activiteiten van de muntmeester en de hoogte van het muntloon voor de werklieden geregeld[15].

Taxatie

Maar voordat de muntmeester aan zijn werkzaamheden kon beginnen, diende nog een inventaris van de op de Munt aanwezige instrumenten en gereedschappen gemaakt te worden. Deze inventaris was nodig om de overname van de spullen, welke (deels) eigendom waren van de

* **Afbeelding 3: Openinge, Examinatie en de Bereekeninge van de Eerste Muntbusse van den E. Carel Frederik Wesselman, Muntmeester particulier van de Provinciale Munte van den Lande van Utrecht geleegen binnen de Stad Utrecht van alle soo Goude als Silvere werken by dezelve gedaan maaken, zedert den 8 Augustus 1777 tot den 18 april 1780 ter presentie ende ten overstaan van de Edele Mogende Heeren Gedeputeerde Staten 's Lands van Utrecht ter verantwoordinge van mr. Johan van Haeften j.z. als Waardijn en van Valentijn Victor Koningsberger als Essayeur particulier van voorsz. Munte.**
Gedaan by de Ordinaris Raden en Generaalmeesters van de Munten der Verenigde Nederlanden mr. Nicolaas ten Hove, mr. Jacob Karseboom en mr. Gerard Brantsen. Mitgaders den Essayeur Generaal mr. Marcellus Emants.
En is dese reekening gemaakt in guldens tot 20 stuyvers, ende in stuyvers tot 48 myten vlaams (GA-Hm inv.nr. 1330, qq361).

Openinge, Examinatie en de Bereekeninge van de Eerste Muntbusse van den E. Carel Fredrik Wesselman Muntmeester particulier van de Provinciaale Munte van den Lande van Utrecht geleegen binnen de Stad Utrecht van alle soo Goude als Silvere werken by dezelve gedaan maaken, zedert den 8 Augustus 1777 tot den 10 April 1780. beyde incluys. Aangevangen den 25 April 1780 ter presentie ende ten overstaan van de Edele Mogende Heeren Gedeputeerde Staaten S. Lands van Utrecht ter verantwoordinge van Mr. Johan van Haeften J.Z. als Waardyn en van Valentyn Victor Koningsberger als Essayeur particulier van voorsz. Munte

Gedaan by de Ordinaris Raaden en Generaal-Meesters van de Munten der Vereenigde Nederlanden Mr. Nicolaas Ten Hove, Mr. Jacob Karsseboom, en Mr. Gerard Brantsen

Mitsgaders den Essayeur Generaal Mr. Marcellus Emants

~~ter verantwoordinge van~~
~~als Waardyn, den voorn.~~
~~als Muntmeester, en~~
~~als Essayeur particulier van de voorsz.~~
~~Munte~~. En is dese Reekening gemaakt in guldens tot 20 stuyvers, ende in stuyvers tot 48 myten vlaams.

vertrekkende muntmeester goed te regelen en om vast te leggen over welke zaken de muntmeester verantwoordelijkheid diende te dragen. Normaliter was het maken van een dergelijke lijst de taak van de waardijn. Essayeur Valentijn Victor Koningsberger meldde echter op 25 februari de Gedeputeerden dat hij "bij indispositie van waardijn Johan van Haeften" was verzocht een inventaris te maken van de instrumenten en gereedschappen van de Munt[16]. Het zou tot 4 maart duren voordat de inventarislijst gepresenteerd kon worden aan de Gedeputeerden[17].

Over de afhandeling van de overdracht ontstonden enige problemen. De inmiddels teruggetreden muntmeester Johan George Holtzhey ging niet akkoord met het taxatiebedrag voor de instrumenten en gereedschappen. Hij wilde het hele bedrag ontvangen, terwijl met Wesselman was afgesproken dat deze slechts de helft van het taxatiebedrag hoefde te betalen. De andere helft was namelijk eigendom van de Staten[18]. Koningsberger, die in deze optrad als intermediair, verzocht de Gedeputeerden namens de nieuwe muntmeester om taxatie van de op de inventarislijst voorkomende instrumenten en gereedschappen.

De Staten besloten daarop de beide muntmeesters te verordonneren een onpartijdige taxateur aan te stellen en deze kwestie zo spoedig mogelijk af te handelen. De sleutels van het munthuis zouden voorlopig in beheer blijven bij de essayeur[19]. N. Wolff en J.W. Beaune maakten als twee onafhankelijke taxateurs inderdaad op 11 juni een lijst van "materialen, gereedschappen en instrumenten" die door Wesselman van de vorige muntmeester voor de halve waarde moesten worden overgenomen[20].

Afbeelding 4: Een kabel als randversiering op een Utrechtse dubbele gouden dukaat van 1778 (2x ware grootte)

Op 17 juni was de zaak echter nog niet rond. De Gedeputeerden besloten op die dag dat de sleutels van de "muntvertrekken" pas aan Carel Frederik zouden mogen worden overhandigd, nadat hij de inventarislijst had ondertekend[21]. Het betrof hier niet de lijst van getaxeerde materialen etc. maar een lijst van de totale inventaris van de Munt[22].

Het begin van de produktie.

Op 25 februari 1777 meldde essayeur Koningsberger de Gedeputeerden ook dat de nieuwe muntmeester hem bericht had binnen 14 dagen de aflevering van 1.500 pond aan koperen plaatjes voor de produktie van duiten voor de Verenigde Oostindische Compagnie te kunnen verwachten[23]. De voorgenomen aflevering van de koperen plaatjes om alvast duiten te gaan produceren moet wat te voorbarig geweest zijn. Wesselman had niet alleen nog niet de beschikking over de sleutels van de Munt, ook was hij nog niet ingeschreven als burger van de stad Utrecht. Het Burgerboek van de stad vermeldt zijn naam onder de datum 7 juli 1777, waarbij werd bepaald dat het burgerrecht hem gratis was verleend[24].
Wanneer de produktie van deze duiten is begonnen is niet duidelijk. Wel weten we dat de Gedeputeerden op 1 augustus besloten verzegelde muntbussen aan de Munt te laten bezorgen[25]. Uit een beschrijving van de Raden en Generaalmeesters uit 1691 weten we dat een muntbus doorgaans een houten kist was van 1½ voet in het vierkant met ijzeren beslag, een deksel met een gleuf en enige sloten, waarvan de sleutels gescheiden bewaard moesten worden. De waardijn moest volgens zijn instructie van elke partij geproduceerde muntstukken een vast aantal munten tezamen met gegevens omtrent de omvang van

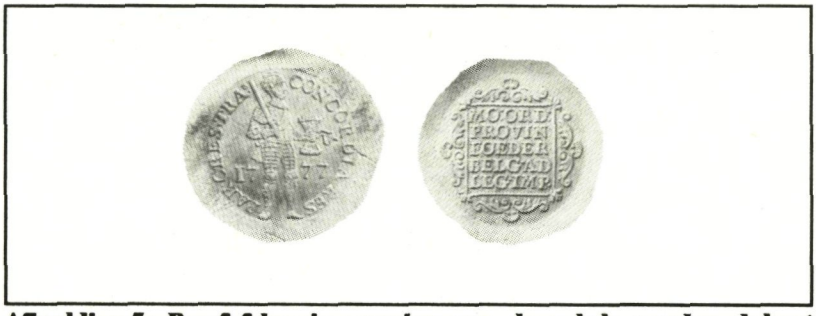

Afbeelding 5: Proefafslag in messing van de enkele gouden dukaat 1777

de geproduceerde partij in deze kist stoppen[26]. Volgens de akte opgemaakt bij de opening van de eerste muntbus van Carel Frederik is de produktie officieel van start gegaan op 8 augustus[27].
Aangezien de diverse administraties, voor zover zij zijn overgeleverd, nimmer vermeldden hoeveel muntstukken met welk jaartal geslagen zijn, kunnen we nu slechts aan de hand van de tegenwoordig in de diverse openbare en particuliere muntcollecties aanwezige stukken reconstrueren welke munten geproduceerd zijn onder verantwoordelijkheid van Carel Frederik Wesselman[28].

De Utrechtse muntmeester moest op grond van de bepalingen in de Resolutie van de Staten Generaal van 3 november 1760 iedere drie maanden aan het College van Raden en Generaalmeesteren der Munt opgeven welke hoeveelheid hij aan zilver in zijn munthuis heeft laten verwerken. Deze opgaven zijn compleet voor de periode mei 1777 tot en met oktober 1779. Daarna is geen opgave van de werkzaamheden meer geregistreerd in de Notulen van het College.
Door deze opgaven weten we dat Wesselman in de maanden mei, juni en juli 1777 geen zilveren specie heeft laten vermunten in het Utrechtse munthuis[29]. In de maanden augustus, september en oktober van dat jaar is 27.140 mark (1 mark is ongeveer 246 gram) verwerkt aan zilveren dukaten[30]. Bij uitvoering binnen de wettelijke specificaties staat dit voor ongeveer 236.373 stuks[31].
In november, december (1777) en januari (1778) liet Wesselman 69 mark aan zilveren rijders of dukatons en 16 mark aan ½ guldens produceren[32]. De produktiejaren 1778 en 1779 hebben duidelijk in het teken gestaan van de zilveren dukaat: 1.346 mark (minimaal 11.722 stuks) in februari, maart en april 1778[33], 3.855 mark (minimaal 33.573 stuks) in mei, juni en juli[34], 2.712 mark (minimaal 23.619 stuks) in augustus, september en oktober[35], 10.316 mark (minimaal 89.842 stuks) in november, december en januari 1779[36], 5150 mark (minimaal 44.851 stuks) in februari, maart en april[37], 6703 mark (minimaal 58.376 stuks) in mei, juni en juli[38], 2445 mark (minimaal 21.293 stuks) in augustus,

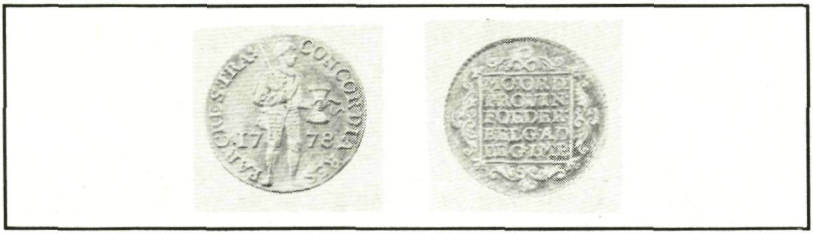

Afbeelding 6: Enkele gouden dukaat 1778

september en oktober 1779[39]. Totaal komt dit op 32.527 mark of minstens 283.277 zilveren dukaten in een periode van 21 maanden[40].
Wesselman was begin februari naar eigen zeggen ernstig ziek. Een hevige koorts, "die van eene gevaarlijke siekte gevolgt wierd", was de oorzaak dat zijn opgave van aanmunting van zilver over de periode november 1778 tot en met januari 1779 onvolledig was geweest. Er was ook nog 69 mark aan hele en halve zilveren rijders en 22 mark aan halve guldens vermunt[41].

Een andere manier om achter de aantallen geproduceerde stukken te komen zijn de akten van de "Openinge, Examinatie en de Bereekeninge" van de zgn. muntbussen. Volgens de akte van de eerste muntbus, welke muntstukken bevatte uit de produktieperiode 8 augustus 1777 tot en met 18 april 1780, heeft Wesselman in deze periode geproduceerd: 9200 mark aan gouden dukaten, 2720 mark aan zilveren rijders, 40.880 aan zilveren dukaten en 1207 mark aan guldens. Van de 9.200 mark gouden dukaten zijn een niet nader genoemd aantal geslagen als dubbele gouden dukaat. Het opgegeven gewicht aan dukatons bevatte ook dat van de geproduceerde ½ dukatons en dat van de guldens ook die van de ½ guldens.
Uit de akte van de muntbusopening blijkt verder dat de muntbus 1.312 enkele en 1 dubbele gouden dukaat bevatte, naast 91 zilveren rijders, 1.364 zilveren dukaten en 60 guldens. Voor de controle op het gehalte zijn 420 gouden dukaten, 42 zilveren rijders, 80 zilveren dukaten en 60 guldens destructief onderzocht, waardoor het aantal stukken uit deze eerste periode van produktie dat in circulatie terecht was gekomen of nog kon komen uitkwam op resp. 9194 mark gouden dukaten, 2714 mark zilveren rijders, 35.690 mark zilveren dukaten en 1204 mark guldens[42].

Afbeelding 7: Dukaton of zilveren rijder 1778

Wanneer we aan deze cijfers het reeds in de voorwaarden van aanstelling genoemde tarief van het heerlijk Recht of Sleischat koppelen, zijnde 6 stuivers per mark werks voor de gouden dukaat, 1 stuiver 24 mijten per mark werks voor de zilveren rijder en ook voor de zilveren dukaat en 1 stuiver voor de gulden, dan komen we op een totaal van *f* 5.643: 8:26¼ aan sleischat[43].
Over de tweede periode van produktie, die liep van 27 april 1780 tot en met 5 november 1782, moest een aanmerkelijk hoger bedrag aan sleischat betaald worden: *f* 9.568:08:35¼[44]. In deze periode zijn 8.906 mark aan gouden dukaten (inclusief dubbele gouden dukaten), 10.467 mark aan zilveren rijders (inclusief de halven), 94.520 zilveren dukaten en 98 mark aan guldens (inclusief halven) op de markt gebracht.
Toch moet dit niet genoeg opgeleverd hebben voor muntmeester Wesselman. Na een periode van 5½ jaar besloot hij het ambt van muntmeester te Utrecht op te geven. Op zijn recommandatie werd als opvolger aangesteld Johan Sebastiaan van Naamen[45].

Het "cartelloon".

Een van de zaken die zeker ten nadele van zijn inkomsten is geweest was de vergoeding voor het laten aanbrengen van een kabel op de rand van de muntstukken, volgens de Resolutie van 1749. Bij de opening van de eerste muntbus werd Carel Frederik Wesselman waarschijnlijk door de Raden en Generaalmeesters er op gewezen dat hij in verhouding tot andere muntmeesters in de Republiek aanmerkelijk teveel betaalde voor het laten aanbrengen van de kabel als versiering van de rand van de gouden dukaten, namelijk 3 stuivers per 'mark werks' gouden dukaten[46]. Carel Frederik schreef hierover een klacht aan de Gedeputeerde

Afbeelding 8: 1/2 Dukaton of zilveren rijder 1778

Staten van Utrecht, die deze voor advies verzonden aan het College van Raden en Generaalmeesteren der Munt[47]. De Generaalmeesters stuurden hierop een week later de muntmeesters Otto Buck van Holland werkzaam te Dordrecht, Pieter Buysken van West-Friesland te Medemblik en Martin Holtzhey van Zeeland te Middelburg een verzoek om opgave van het zgn. "cartelloon"[48]. Aan de hand van de antwoorden kwamen de Generaalmeesters tot de conclusie dat Wesselman ongeveer tweemaal zoveel betaald had voor het "cartelen" dan zijn ambtgenoten[49].

Bezittingen in Utrecht.

Op 18 december 1778 kocht Wesselman een perceel in de Kalverstraat, bestaande uit een stalling en een koetshuis, van Gardina Abigael van Beem, weduwe en erfgenaam van Gabriel de Normandie[50]. Op 23 november 1782 verkocht hij dit perceel aan Johan Godlieb Bosschert[51]. Bijna een jaar later verkocht hij een perceel N(oord)Z(uid) van "het Vreeburg" aan Johannes Teelen[52] en een perceel Z(uid)z(uid) van het Vreeburg bestaande uit 4 kamers aan Jan Louis Beek[53] Wat nu de precieze achtergrond bij deze koop en verkoop van panden was, is in het kader van dit onderzoek helaas niet duidelijk geworden.

Verbonden met het geld.

Nadat Carel Frederik eind 1782 het muntmeesterschap te Utrecht had opgegeven heeft hij nog een paar keer gesolliciteerd naar een ambt

Afbeelding 9: Zilveren dukaat 1778

binnen "het muntwezen". De Helmondse notaris en stadsarchivaris August Sassen[54] heeft in 1900 een eerste stukje uit het familie-archief van Wesselman gepubliceerd. Sassen maakte melding van een ongedateerd concept van een brief aan waarschijnlijk de Gedeputeerde Staten van Holland, waarin hij de condities kenbaar maakte waarop hij "heer van Helmond, oud-muntmeester van de Provincie Utrecht, genegen was de Hollandsche Munt als Muntmeester te aanvaarden"[55].

Van eerder datum moet Wesselmans 'Memorie der Conditien' zijn, waarop hij als essayeur te Amsterdam solliciteerde aangesteld te mogen worden als muntmeester van de provinciale Gelderse Munt[56]. Het familie-archief bevat zelfs nog een conceptbrief waarmee Carel Frederik solliciteert naar de functie van Raad en Generaalmeester of naar die van Essayeur-Generaal[57]
Tenslotte voelde Wesselman zich in 1798, ten tijde van de Bataafsche Republiek, geroepen mee te werken aan de mogelijke opheffing van de Munt te Utrecht. In een voorstel aan het Intermediair Uitvoerend Bestuur stelde hij één Munt in te richten voor de gehele Republiek en wel te Amsterdam. In ditzelfde stuk pleitte hij voor de verbetering van de kwaliteit van de te munten stukken en voor intrekking van alle 'oude' munten uit de tijd van de Republiek der Verenigde Nederlanden[58].
Dit voorstel heeft inderdaad gediend als leidraad voor het voorstel dat het Uitvoerend Bewind in 1799 bij de Eerste Kamer indiende. Mr. Rutger Jan Schimmelpennick, hoofd van de commissie over het muntwezen heeft Carel Frederik Wesselman zelfs over dit voorstel nog advies gevraagd, onder belofte dat hij zijn opmerkingen met de grootste discretie zou gebruiken[59].
Dat Carel Frederik zich opstelde als een waar monetarist[60], past in het beeld van patriot en verwoed verbeteraar van de maatschappij, dat elders in deze bundel van hem wordt geschetst. Volledigheidshalve

Afbeelding 10: 1 Gulden 1780

dient hier gemeld te worden dat Wesselmans voorstellen alleen succesvol zijn geweest op het politieke vlak; in de praktische uitvoering waren ze dat minder. Uitvoering van de plannen tot centralisatie van de muntproduktie heeft pas plaatsgevonden in 1806 onder leiding van Koning Lodewijk Napoleon[61]. Het ook toen beoogde ene munthuis voor het hele Koninkrijk, gevestigd in de hoofdstad Amsterdam, is er echter nooit gekomen. De Munt in Utrecht mocht als best geoutilleerde munthuis openblijven tot dat een nieuwe Munt was opgericht[62]. Hollandse zuinigheid heeft ertoe geleid dat deze nieuwe Munt er nooit is gekomen. De provinciale Munt te Utrecht bleef, werd in 1816 omgedoopt tot 's Rijks Munt en is dat nog steeds.

NOTEN:

1. Rijksarchief in de provincie Utrecht, archief van de Staten van Utrecht, inventaris door dr. mr. S. Muller Fz, Utrecht 1915 (voortaan afgekort als RA Utrecht), omv. 264-201 f 45-46

2. Gemeentelijke archiefdienst Helmond, familiearchief Wesselman, J.J.F. de Waal Voorlopige inventaris van het Familiearchief Wesselman ± 1700-1896 Helmond 1986 (voortaan afgekort als GA Helmond) inv. 1301/qq754.
   Hoewel bij het verschijnen van dit artikel een nieuwe inventaris van drs. G.J. van Bussel reeds gereed maar nog niet in gebruik genomen is, zal hier steeds verwezen worden naar de bovengenoemde voorlopige inventaris.

3. Hoewel het recht van munt een soeverein recht is, werd in ons land tot en met 1901 de uitvoering overgelaten aan particuliere ondernemers, die de titel ('s Rijks) muntmeester mochten dragen.

4. H. Enno van Gelder De muntbus 19 e.v.; idem Munthervorming tijdens de Republiek 1659-1694 8-9.

5. Uit het eerder genoemd briefje blijkt dat Wesselman woonde in de Steenkoperij bij de Amstel.

Afbeelding 11: 1/2 Gulden of X (10) stuiver 1778

6. In de Republiek waren in die tijd de provinciale munthuizen van Holland (Dordrecht), West-Friesland (roulerend te Hoorn, Enkhuizen of Medemblik), Zeeland (Middelburg), Utrecht (Utrecht), Overijssel (Deventer, Kampen of Zwolle), Gelderland (Harderwijk) actief.

7. Volgens een eigenhandig geschreven aantekening over zijn loopbaan als essayeur en muntmeester heeft Carel Frederik van 1763 tot 1767 bij de Vroom te Amsterdam de "Essaijeurs affaires geleert"; GA Helmond 1339/qq349.

8. Een andere zuster van Vroom was gehuwd met een broer van Carel Frederik. Deze informatie heb ik gekregen van drs. Sanne Vonk, waarvoor hierbij mijn dank.

9. RA Utrecht 264-201 f 45-46.

10. Een concept van dit verzoek is aanwezig in GA Helmond 1315/qq749.

11. Fineren is afgeleid van affineren en staat voor het zuiveren van een stof. In dit geval dus van goud en zilver.

12. RA Utrecht 264-201 f 65-70.

13. RA Utrecht 264-201 f 65-70.

14. RA Utrecht 264-201 f 83-84. De eedaflegging in handen van de Raden en Generaalmeesteren staat geregistreerd op 10 februari 1777, Instructieboek (aanwezig in de collectie van het Museum van 's Rijks Munt) f 46. De complete instructie is opgenomen in GA Helmond 1313/qq335. Een herhaling van de aflegging van de eed op de Instructie heeft plaatsgevonden op 27 april 1780 (Instructieboek f 47). E.J.A. van Beek (red.) Encyclopedie van munten en bankbiljetten A-20.

15. GA Helmond 1314/qq335; een volledige transcriptie van deze instructie zal in een latere studie over C.F. Wesselman als muntmeester van Utrecht gepubliceerd worden.

16. RA Utrecht 264-201 f 109-110.

17. RA Utrecht 264-201 f 122-123. De inventarislijst is afgedrukt in bijlage 1.

18. RA Utrecht 264-201 f 217.

19. RA Utrecht 264-201 f 272.

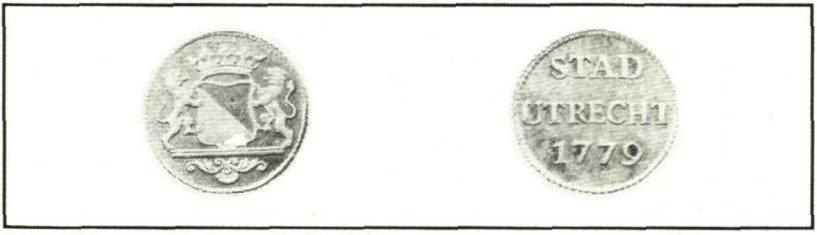

Afbeelding 12: Duit 1779

20. GA Helmond, 1317/qq966. Een opgave van de betreffende materialen, gereedschappen en instrumenten wordt gegeven in bijlage 1.

21. RA Utrecht 264-201 f 279-280.

22. Een complete inventaris van de Munt, opgesteld door de Essayeur Valentijn Victor Koningsberger, werd aangeboden op 8 april 1777. Carel Frederik Wesselman ondertekende deze lijst voor akkoord pas op 19 december 1777, ruim 4 maanden nadat hij met de produktie was begonnen.

23. RA Utrecht 264-201 f 109-110.

24. Gemeentearchief Utrecht (voortaan afgekort als GA Utrecht) Burgerboek 1701-1828, dl. 2 A-Z. Verder staat hier vermeld dat Wesselman geboren is te Be(e)kbergen en gereformeerd is.

25. RA Utrecht 264-202 f 66; er moet hier echter gesteld worden dat de produktie van o.a. duiten buiten de registratie middels de muntbus gehouden werd, zodat deze ook vóór 1 augustus heeft kunnen plaatsvinden.

26. H. Enno van Gelder De muntbus 19-20; in de collectie van het Museum van 's Rijks Munt zijn nog enkele vergelijkbare kisten aanwezig.

27. GA Helmond 1330/qq361.

28. Aan de hand van de inventarisaties van dr. H.J. van der Wiel, gepubliceerd in het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde, zijn de geproduceerde jaartallen inmiddels bekend.

29. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, Eerste Afdeling, archief der Generaliteits-Muntkamer, inventaris R. Bijlsma (voortaan afgekort als ARA Gen. Reg.) 26 f 222r.

30. ARA Gen. Reg. 26 223r.

31. De zilveren dukaat werd geproduceerd volgens de Resolutie van de Staten-Generaal van 19 juni 1659, waarin het gehalte werd bepaald op 10 penningen 11½ grein (0,873) en het gewicht op 8 29192/41151 of wel 8,709 stukken per mark werk, waardoor het stuksgewicht diende te komen op 28,30 gram. De remedie of tolerantie was bepaald op plus of min 1 grein in het alloy en plus of min 1 engels in het gewicht. Bij de berekening van het aantal geproduceerde stukken is uitgegaan van de wettelijke norm, zonder dat er rekening gehouden is met de uiterste toleranties. Het staat inmiddels vast dat muntmeesters zeker in de tweede helft van de 18e eeuw er in slaagden de muntstukken op de voor hen meest voordelige wijze te laten produceren. De opgegeven aantallen gelden dan ook meer als een minimum.

32. ARA Gen. Reg. 26 f 224v;

33. ARA Gen. Reg. 26 f 225v.

34. ARA Gen. Reg. 26 f 227v

35. ARA Gen. Reg. 26 f 228v.

36. ARA Gen. Reg. 26 f 230.

37. ARA Gen. Reg. 26 f 232v.

38. ARA Gen. Reg. 26 f 233v.

39. ARA Gen. Reg. 26 f 235.

40. In deze berekening ben ik er vanuit gegaan dat uit 1 mark werk minstens 8,709 zilveren dukaten worden gemunt en zeker niet minder.

41 Voor de zilveren rijder en voor de ½ guldens zijn ook dergelijke berekeningen te maken. Het voert echter te ver voor dit onderzoek al deze getallen nader uit te werken zonder dat ooit accurate oplage-cijfers berekend kunnen worden. De door Wesselman nagelaten aantekenboeken moeten meer inzicht kunnen geven op dit punt. Helaas was er onvoldoende tijd de gegevens uit deze hier te verwerken.

42. Extracten uit deze aktes zijn in 1890 gepubliceerd door mr. L.W.A. Besier, referendaris-adviseur bij het Muntcollege en o.a. belast met het beheer van de collectie munten die de basis vormt van het Museum van 's Rijks Munt.

43. De berekeningen worden alle gevoerd in guldens van 20 stuivers en stuivers van 48 mijten vlaams, doorgaans geschreven als *f* guldens:stuivers:mijten; GA Helmond 1330/qq361.

44. GA Helmond 1342/qq343.

45. GA Helmond 1339/qq349.

46. Deze versiering van de rand werd verplicht gesteld bij Resolutie van de Staten-Generaal van 1 augustus 1749 en bedoeld als beveiliging tegen het zgn. snoeien. Een 'mark werks' staat voor 70 enkele of 35 dubbele gouden dukaten.

47. ARA Gen. Reg. 26 f 236.

48. ARA Gen. Reg. 26 f 236v.

49. De Hollandse muntmeester betaalde volgens de Resolutie van 7 juni 1757 1 stuiver per mark werk aan de munters en bovendien nog ½ stuiver aan de "cartelmeester"; die van West-Friesland betaalde voor de produktie van gouden dukaten totaal 8 stuivers per mark (zijnde 6 st. 33 mijten muntloon volgens artikel 58 en 64 van de instructie van 1606 en dus de resterende 1 st 15 mijten aan "cartelloon"); de muntmeester van Zeeland betaalde 1 st 36 mijten, d.i. 12 mijten meer dan in de Resolu-

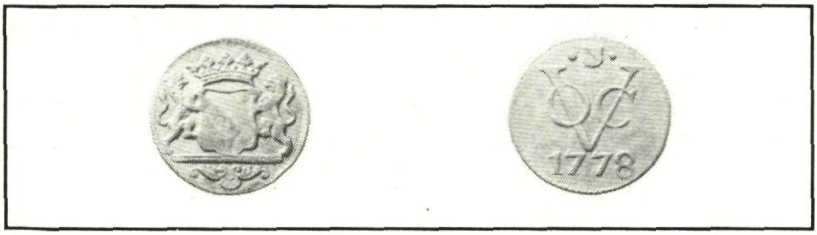

Afbeelding 13: Duit voor de Verenigde Oostindische Compagnie 1778

tie van 1757 staat voorgeschreven; ARA Gen. Reg. 26 f 238. Of er sprake is geweest van terugbetaling is in dit onderzoek niet duidelijk geworden.

50. GA Utrecht Transporten nieuwe eigenaars 1770-1794 bd. 310 nr. 635-638

51. GA Utrecht Transporten van oude eigenaars 1770-1794 bd. 353 nr 322-323.

52. GA Utrecht Transporten oude eigenaars 1770-1794 bd 353 nr 341-342.

53. GA Utrecht Transporten oude eigenaars 1770-1794 bd 353 nr 342-343.

54. G. van Hooff August Sassen 1853-1913

55. Aug. Sassen Carel Frederik Wesselman, oud Muntmeester van Utrecht, bijna muntmeester van Holland. GA Helmond 1345/qq318 bevat eenzelfde concept waarop letterlijk staat geschreven: "Verzonden van Helmond 6 januari 1787, na Amsterdam". Sassen moet of een andere versie van dit concept te zien hebben gekregen, of de datum geheel over het hoofd hebben gezien.

56. RA Utrecht 425; hoewel deze memorie ongedateerd is, kunnen we aannemen dat deze geschreven is vóór de aanvaarding van het ambt van muntmeester te Utrecht, anders had hij zich niet 'alleen' maar essayeur genoemd.

57. GA Helmond 1344/qq88.

58. GA Helmond 1346/qq744.

59. GA Helmond 1348/qq745 brief van 23 mei 1799.

60. Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal geeft als definitie van een monetarist: een aanhanger van de opvatting dat veranderingen in het economisch klimaat het best beïnvloed en beheerst kunnen worden door het reguleren van de hoeveelheid geld die in omloop is of wordt gebracht.

61. Koninklijk Decreet van 17 September 1806; Hoitsema en Feith De Utrechtsche Munt uit haar verleden en heden 36.

62. Precies een maand later bepaalde de Minister van Financiën dat zolang de Koninklijke Munt te Amsterdam "niet zal zijn gevestigd en in werking gebragt" de Munt te Utrecht tijdelijk deze taken zal waarnemen; Hoitsema en Feith 36-37.

NOTEN BIJ DE BIJLAGEN:

1. GA Helmond 1342/qq343; hierbij moet echter aangetekend worden dat Van Naamen pas op 24 december 1782 zijn produktie startte.

2. Voor die met het jaartal 1782 geldt hetzelfde als bij de dubbele gouden dukaten.

3. Omdat de produktie van dukatons doorliep tot 31 augustus 1782 en opvolger Van Naamen zijn produktie startte op 24 december van dat jaar zullen deze waarschijnlijk alle onder Wesselmans verantwoordelijkheid gemunt zijn.

4. Ook hier geldt hetzelfde als voor de hele exemplaren.

5. De produktie van zilveren dukaten onder Wesselmans verantwoordelijkheid eindigde op 6 augustus 1782.

6. De produktie van ½ guldens viel administratief onder die van de 1 gulden, welke volgens de akte bij de opening van de muntbus heeft geduurd tot 22 december 1782. De 1 en ½ gulden 1782 moeten dus onder verantwoordelijkheid van Van Naamen gemunt zijn.

Afbeelding 14: Dubbele gouden dukaat 1778

BIJLAGE 1.

Nota van den materialen, gereedschappen en instrumenten op 's Lands Munte binnen Utrecht, daar den aankomenden muntmeester C.F. Wesselman van den afgaande muntmeester J.G. Holtzhey voor de helft tegen bijgestelde taxatie overgenomen.
Getaxeerd op 11 juni 1777 door M. Wolff en V.W. Beaune

553	ton Houtskolen à 27½ st.	*f* 753: 9: 4	
	voor het overmeten	41: 9: 8	
	[foutief; moet m.i. zijn:	14: 9: 8]	
	huren van 3 zakken	6:	
	een fooi	1: 12:	
			f 769:16:12
803	zak vriese turf à 4¼ st.	170: 4: 4	
	draagloon à 3½ st.	50: 1:	
	vullen à ¼ st.	10:	
	extra overmeten	9:12:	
	voor ton en fooi	1: 6:	
			f 241: 3: 4
Dieverse kroezen 102101 Mark à 34½ st			1761: 4: 8
1850	last beste wijnsteen à *f* 14:10:-		268: 5:-
178	last minder zoort à *f* 9: 3:-		16: 2: 8
157	emmers Brussels zand à 3 3/4 st		29: 8:12
44	tonnen weidasch à 17½ st		38:10:-
71	dieverse cimenteerpotten à 12 3/4 st		45: 5: 4
550	last koperdraad à 69 st		18:19: 8
62	last lood à *f* 8: 2: 8		5: 1: 8
een	trommelzeef		1: 1:-
een	gevolgte raam ijserdraat 104 voet		14:- :-
een	koperdraat zeef		4:12:-
twee	paardehaire dito		1: 9:-
19½	last sterkwater à 13 1/8 st		12:15:15

een	fles met 8 last essaiwater à 29 st	ƒ 11:12:-	
	voor de fles	ƒ :14:-	
			12: 6:-
drie	ringen ijzerdraat à 34½ st		5: 3: 8
199	diverse stempels wege 356 3/4 last à 5 7/6 st	ƒ 99: 4:11	
	arbeidsloon	ƒ 99: 4:11	
			198: 9: 6
3¼	staven staal wege 149 last à 5 7/6 st		40:10: 3
	Totaal		ƒ 3.511: 4:-
	Komt voor de helft		ƒ 1.755:12:-

Een	ijzeren handvijzel en stamper	1:19: 8
Een	rijksdaler pijlaar	8:18:14
een	stuk gewicht van 20 mark	7: 1:-
een	pijlgewicht van 4 mark	2:16: 8
twee	nieuwe mouwen	21:13: 4
twee	dito afkookschalen	6:18:12
een	waterton met ijzeren hoepels en handvaten	4: 4:10
vier	draagbomen	4: 2:10
8	grote beukebakken	
9	klijnder dito	
6	dito 1½ schreef	7:11: 8
ses	metale noten 27¼ last à 15 st	20: 8:12
twee	sterkwater flessen	2:16: 8
twaalf	nieuwe lepels 55½ last à 4 3/4 st	13: 3:10
dertien	dito kroezedeksels 386½ last à 4 3/4 st	91:15:14
vier	nieuwe waltzen	52:13: 4
een	paar waltzen	13: 3: 4
een	lange kromme roodkopere pijp	9:- : 8
negen	nieuwe swaarden	8: 9: 4
twee	raderen voor de kartel	2:16: 8
twee	halve manen	:18:12
een	cement stamper	:18:12

drie	schrode tobben	2:16: 8
een	tobbe	2: 1: 6
een	dito waaraan ijzer beslag	2: 7:12
een	leskuijp in de smederij	2:16: 8
het	ijzerwerk aan de schrode tobbens	4:12:-
dito	aan een tobbe	1:15:-
dito	aan de leskuijp	1:19: 4
	Totaal	ƒ 300:- :-
	komt voor de helft	150:- :-

Van de eerste zijde	ƒ 1.755:12:-
Van deze zijde	155:- :-
Nog drie schellen	1:16:-

Deze bovenstaande gespecificeerden goederen en gereedschappen &c. zijn door ons ondergetekenden op den 11 junij 1777 in de Staaten Munt getaxseerd en tot bijde genoegen geackordeert

(was getekend)

M. Wolff

V.W. Beaume

(GA Helmond, Wesselman, inv. 1317/qq966)

BIJLAGE 2.

Opsomming van de munten geslagen onder verantwoordelijkheid van Carel Frederik Wesselman:

- Dubbele gouden dukaten met de jaartallen 1778, 1779, 1780, 1781 en 1782 zijn zeker onder Wesselmans verantwoordelijkheid aangemunt. Een deel van de dubbele gouden dukaat met jaartal 1782 kan onder verantwoordelijkheid van opvolger Van Naamen gemunt zijn, omdat volgens de akte van de opening van Wesselmans laatste muntbus de produktie van gouden dukaten - dus ook van de dubbele gouden dukaten - gestopt was op 16 februari 1782[1].

- Enkele gouden dukaten met de jaartallen 1777 (incl. proeven), 1778, 1779, 1780, 1781 en 1782[2].

- Dukatons of zilveren rijders met de jaartallen 1778, 1779, 1780, 1781 en 1782[3].

- ½ Dukatons of ½ zilveren rijders met de jaartallen 1778, 1779, 1780, 1781 en 1782[4]

- Zilveren dukaten met de jaartallen 1779, 1780, 1781 en 1782[5].

- 1 Gulden met de jaartallen 1780 en 1781.

- ½ Gulden 1778, 1779, 1780 en 1781[6].

- Duit 1779, 1780, 1782

- Duit voor de Verenigde Oostindische Compagnie 1777, 1778, 1779, 1780, 1781

Literatuur.

* Beek, E.J.A Encyclopedie van munten en bankbiljetten Alphen a/d Rijn, 1986 -
* Besier, L.W.A De muntmeesters en hun muntslag Negen en dertigste Algemeen verslag van het Munt-College over 1889 Utrecht, 1890.
* Gelder, H.Enno van De Muntbus. Het toezicht op de muntvervaardiging in de tweede helft van de 17e eeuw Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 33-34 (1946-1947) 8-33.
* idem, Munthervorming tijdens de Republiek 1659-1694 Amsterdam, 1949 (diss.).
* idem, Muntmeesters en stempelsnijders Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 67 (1980) 231-234.
* idem, De Nederlandse munten Utrecht/Antwerpen, 1980 (7e ed).
* Hooff, G. van August Sassen 1853-1913 Helmond, 1980.
* Hoitsema, C. / F. Feith De Utrechsche Munt, uit haar verleden en heden Utrecht, 1912.
* Sassen, A. Carel Frederik Wesselman, oud-Muntmeester van Utrecht, bijna muntmeester van Holland Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde 8 (1900) 7 - 17.
* Waal, J.J.F. de Inventaris (voorlopig) van het Familiearchief Wesselman van Helmond, ± 1700-1896 Helmond, 1986 Inventarisreeks Gemeentelijke Archiefdienst Helmond 2.
* Wiel, H.J. van der Drieguldens, guldens en halve guldens van Utrecht Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 47 (1960) 59-79.
* idem, Dukatons en halve dukatons van Utrecht Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 48 (1961) 43-57.
* idem, Dukaten en dubbele dukaten van Utrecht Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 62-64 (1975-1977) 63-114.
* idem, Dukaten en dubbele dukaten van Utrecht II Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 68 (1981) 57-58.
* idem, Zilveren dukaten van Utrecht Jaarboek voor Munt en Penningkunde 51 (1964) 1-16.

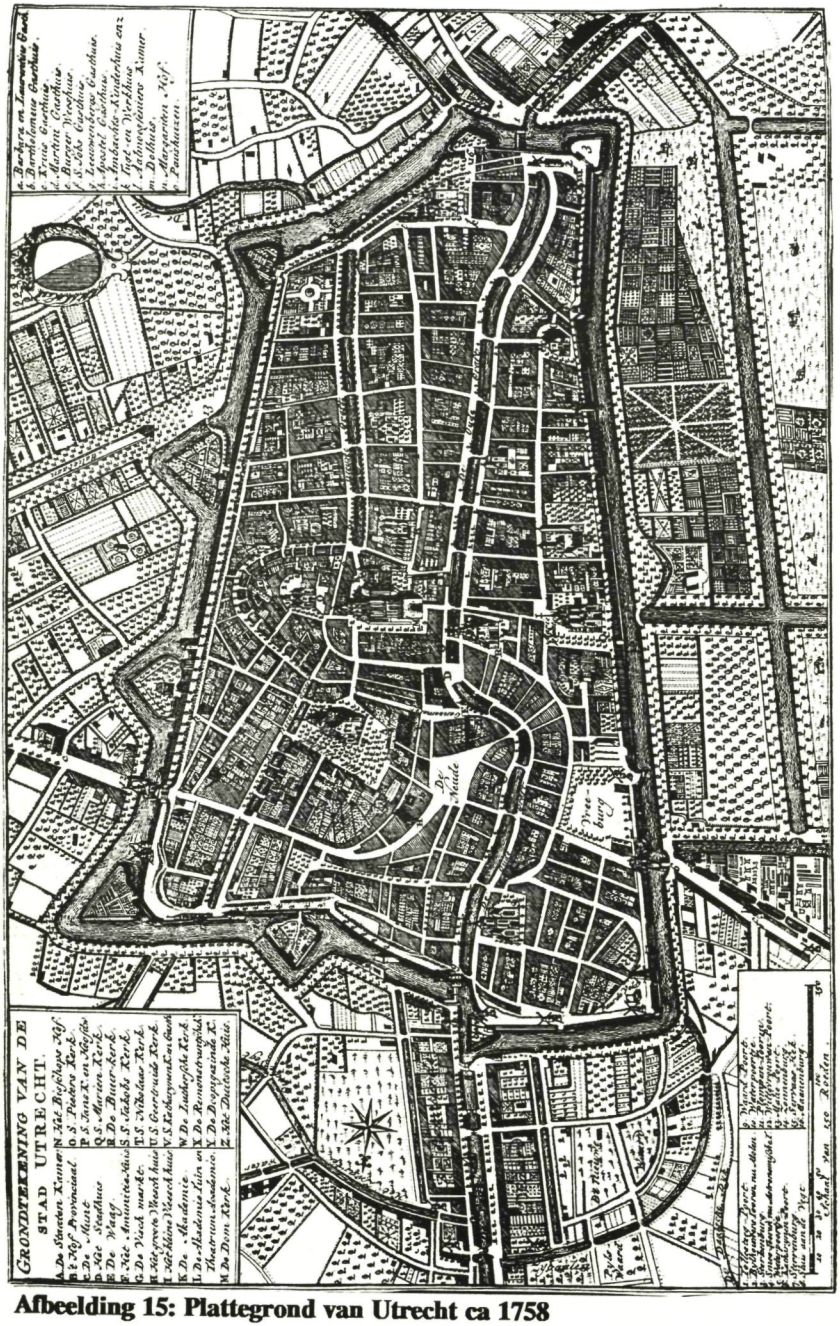

Afbeelding 15: Plattegrond van Utrecht ca 1758

PLENCKER, VAN ESSEN NAAR HELMOND

Door A.J. Bodemeijer

In dit Wesselman-nummer kunnen wij dankzij ons lid de heer A. Bodemeijer ook ingaan op de familie van de vrouw van Carel Frederik Wesselman. De heer Bodemeijer is namelijk in de verte nog familie van de Helmondse muntmeester. Zijn relaas volgt hieronder.

Een nicht van mijn moeder, Johanna Pieternella Matthijssen (geboren te Winschoten op 5 december 1876) huwde op 3 juli 1912 in Dordrecht met de heer Formijn Johann van Hemert, welke te Helmond op 6 juni 1884 was geboren.
Een broer van de moeder van deze Formijn J. van Hemert was Arien Johannes Frentz, geboren te Herveld op 26 mei 1859. Deze huwde Henriëtte Wilhelmina Plencker.
Een zoon van eerstgenoemde Formijn J. van Hemert, ook een Formijn J. van Hemert, was genealoog en middels de contactdienst van de Nederlandse Genealogische Vereniging kwam hij mij, zijn achterneef, op het spoor.
Het gevolg daarvan werd een omvangrijke briefwisseling. Ik ontving onder meer een foto van het echtpaar Van Hemert-Matthijssen, staande voor het geboortehuis van de man, de latere Societeit Gezelligheid aan de Veestraat 57.
Tevens ontving ik een, zij het onvolledige, genealogie van het geslacht Plencker. Daar de heer Carel Frederik Wesselman, de muntmeester uit Utrecht en later Heer van Helmond, met een telg uit het geslacht Plencker is getrouwd, laat ik hetgeen mij van de Plenckers bekend is, hier volgen.

I Heinrich Wilhelm Plencker, Dr. Med. te Essen (Dld) geboren ca. 1700, huwt
Daniella Theodora Brandt.
Uit dit huwelijk o.a. (?) de volgende kinderen:
1. Anna Theodora Mechteld (volgt II-1)
2. Anna Gertrude (volgt II-2)
3. Heinrich Wilhelm (volgt II-3)
4. Anna Sebilla Wilhelmina (volgt II-4)
5. Carolus Arnold Petrus Plencker, gedoopt te Essen (Dld.) 31 juli 1742.

II-1 Anna Theodora Mechteld Plencker geboren 1729 te Uedem. Dit dorpje ligt 10 km ten Oosten van Goch en 10 km ten Zuiden van Kalkar, dus zeker niet te verwarren met ons Uden! Anna Plencker woonde o.a. te Gennep. Zij huwde te Cuyk op 6 april 1751 met Peter van Woelderen, schepen te Cuyk.

Kinderen van dit echtpaar:

1. Hendrik Willem
2. Israël Daniël (volgt III-1)

II-2 Anna Gertrude Plencker, overleden Amsterdam 14 juni 1786.

Huwt te 's-Gravenhage op 6 augustus 1758 met Johann Heinrich Friedrich Schumacher.

Kind o.a.?:

1. Caroline Frederike Theodora

(volgt III-1)

II-3 Heinrich Wilhelm Plencker

Krijgt o.a.? een zoon:

1. Hendrik Willem Bernard (volgt III-2)

II-4 Anna Sebilla Wilhelmina Plencker, geboren Essen (Dld.) 29 augustus 1740. Zij overlijdt te Helmond op 25 april 1817.

Zij was eerst gehuwd met Gerrit Haye. Na zijn overlijden trouwt ze te Amsterdam op 18 februari 1770 met Carel Frederik Wesselman, essayeur en koopman te Amsterdam. Over de ouders van C.F. Wesselman en de kinderen uit het gezin Wesselman-Plencker vindt u elders in dit blad informatie.

III-1 Israël Daniël van Woelderen, gedoopt te Cuyk 25 april 1756. Hij overlijdt te Rozendaal (Gld.) op 17 juli 1835.

Israël van Woelderen trouwde te Cuyk op 29 november 1781 met zijn nicht Caroline Frederike Theodora Schumacher, geboren te Amsterdam op 19 juli 1765 en overleden te Tiel op 8 april 1801. Zie voor verdere genealogie van Van Woelderen het Nederlands Patriciaat.

III-2 Hendrik Willem Bernard Plencker, geboren 8 juli ?. Hij gaat te Amsterdam in ondertrouw op 18 april 1794 met Rosalina Heymericks.

Zij krijgen o.a.? de volgende kinderen:

1. Hendrik Willem Bernard (volgt IV-1)
2. Berendina Sophia, geboren te Muiden op 20 maart 1796.

IV-1 Hendrik Willem Bernard Plencker, geboren te Amsterdam op 23 mei 1794, overlijdt te Helmond op 7 november 1871.

Hij huwde 8 november 1818[1] met Judith Webber, geboren te Tongelre op 11 december 1807 en overleden te Helmond op 26 november 1858. Zij was een dochter van Gerrit Webber en Neeltje Nieuwhoff.

Het echtpaar kreeg de volgende kinderen:

1. Hendrik Willem Bernard, geboren te Helmond 17 april 1830, overleden Helmond 13 februari 1859.
2. Roulina Cornelia, geboren Helmond 5 april 1832, overleden Helmond 17 april 1864.
3. Christina Theodora, geboren Helmond 21 april 1834, overleden Helmond 8 augustus 1915.
4. Sophia Maria, geboren Helmond 22 april 1836, overleden Helmond 18 mei 1879.
5. Cornelia Wilhelmina, geboren Helmond 22 april! 1837, overleden Helmond 11 oktober 1868.
6. Gerrit Jan, geboren Helmond 4 mei 1838. Hij vertrekt 10 mei 1854 naar Kampen.
7. Hendrik Eduard, geboren Helmond 7 oktober 1844. Hij vertrekt 26 augustus 1866 naar Amsterdam.
8. Henriëtte Wilhelmina, geboren Helmond 7 juli 1846, overleden Helmond 20 mei 1921.

Zij huwt 26 april 1883 de kunstschilder Jan Klein, geboren te amsterdam op 13 december 1836 en overleden te Helmond 28 maart 1896.

Zij huwt daarna met Ariën Johannes Frentz, koopman, geboren te Herveld op 26 mei 1859, overleden te Helmond 24 maart 1936; geen kinderen.

NOOT:

1. Volgens opgave Nederlandse Leeuw uit 1912. Gezien de leeftijd van zijn echtgenote klopt dit jaar niet. De doopdata van de kinderen bekijkend, zal het huwelijk eerder in 1828 hebben plaatsgevonden.

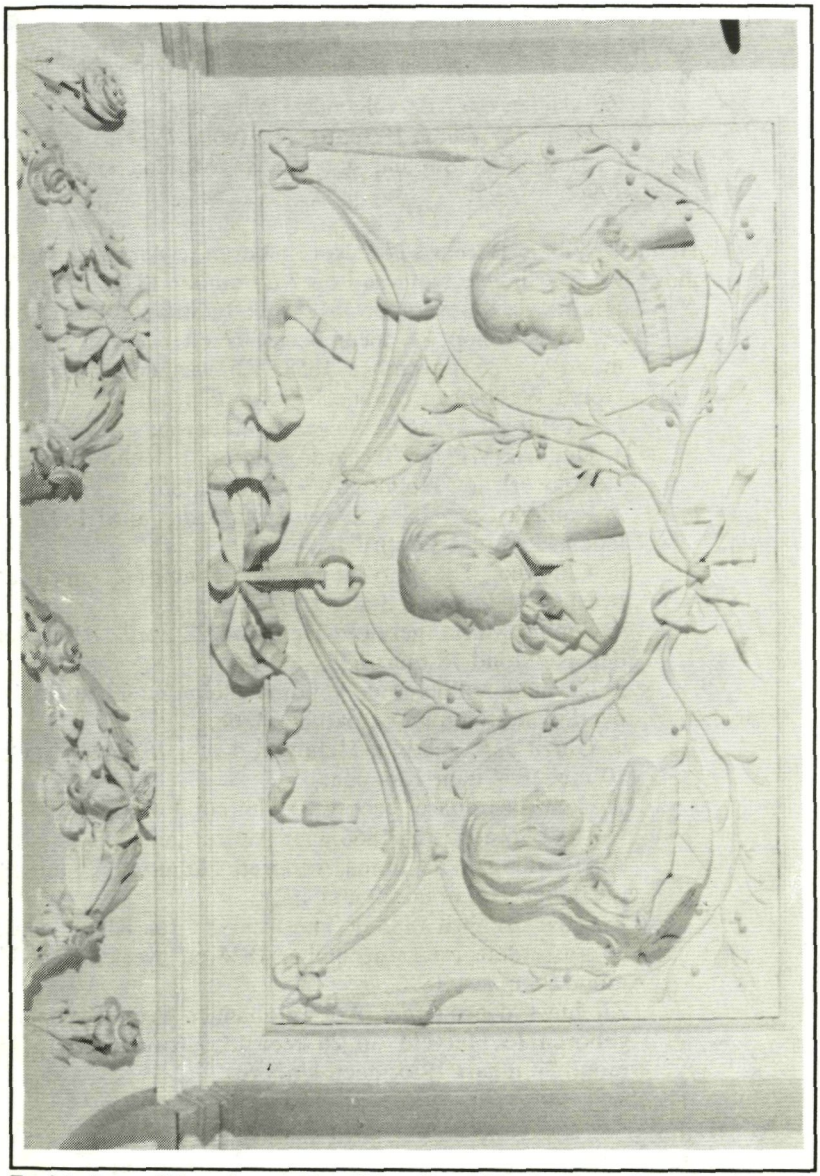

De kinderen Wesselman (Daniëlla, Carel Frederik en Henriëtte), zoals C. F. Wesselman die in 1790 boven de schouw in de n.o. toren liet aanbrengen. De kinderen zijn hier resp. 15, 9 en 6 jaar oud.

BEKNOPT OVERZICHT VAN DE FAMILIE WESSELMAN[1]

Door Sanne Vonk.

I-1 Hendrik Weisselman, geboren te Diersfort (Dld) voor 1680, overleden na 1736. Hij trouwde te Gennep op 19 mei 1707 met Geertruida Croon, gedoopt Gennep 23 februari 1681, overleden Nijbroek 12 juli 1768, dochter van Peter Croon en Aleida Haack.[2]
Kind uit dit huwelijk: 1. Pieter, volgt **II-1.**

II-1 Pieter Wesselman, geboren te Culemborg? in 1708, overleden te Nijbroek 16 februari 1779. Hij is vóór 1731 woonachtig in Culemborg en erna achtereenvolgens in Voorst, Beekbergen en Nijbroek bij Apeldoorn.
In 1750 benoemd tot richter van Nijbroek. Later was hij substituut-ontvanger der verpondingen van Apeldoorn, het Loo en Nijbroek en vice-richter en secretaris van het Ambt van Nijbroek. In 1764 koopt hij zich met J. Hessels en J. Krepel in in de kopermolen van Klarenbeek onder Beekbergen. (zie het artikel hierover op pagina 3 sq.) Pieter Wesselman ging in ondertrouw te Voorst op 17 juni 1736 met Hendrina **Pluym**, gedoopt te Apeldoorn 3 maart 1715, overleden te Nijbroek 6 juli 1765, dochter van Teunis Jansen Pluym, kolenbrander, later kopermolenaar te Klarenbeek onder Beekbergen, en Aaltje Lubberts.

Kinderen uit dit huwelijk:

1. Aleyda/Aleida, geboren te Beekbergen (op de kopermolen) 27 juli 1737, overleden Apeldoorn 15 maart 1813. Zij trouwde 31 januari 1782 met de 52-jarige compagnon van haar vader, Jan Hessels, gedoopt te Apeldoorn 24 april 1729, overleden te Apeldoorn in 1801. Zijn ouders waren Hessel Jansen en Lamberta Hendriks **Pluym**. Jan Hessels was eerder gehuwd met Petronella Wildvang (1734), overleden in 1780.
2. Hendrik, geboren te Beekbergen 12 mei 1739, overleden in februari 1741.
3. Hendrik, geboren te Beekbergen 29 maart 1741, overleden te Nijbroek 23 oktober 1809. Hij was jurist.
4. Geertrui, geboren te Beekbergen 28 februari 1744, overleden te Arnhem 27 maart 1798. Geertrui huwde 15 december 1768 met de papiermaker Michiel Frederik Blaauw.
5. Carel Frederik, volgt **III-1.**

Daniëlla Wesselman, de in Amsterdam geboren tweede dochter van C. F. Wesselman.

6. Johanna Lambertina, geboren te Beekbergen 15 september 1748. (doop 22 september)
7. Petronella Adriana, geboren Nijbroek 4 augustus 1750, overleden te Apeldoorn op 6 januari 1814.
8. Daniël Cornelis, geboren te Nijbroek 1 juni 1752 (doop 11 juni), overleden te 27 februari 1804. Daniël Wesselman was koopman te Amsterdam in de periode 1765-178? Hij staat als zodanig in het poorterboek van Amsterdam uit 1782 ingeschreven[3].
Tussen 1784 en 1789 was hij drossaard van de stad Helmond.
9. Catharina, gedoopt te Nijbroek op 18 augustus 1754. Zij trouwde 7 juni 1779 met Peter Alpherts, geboren te Rheden 15 oktober 1734, overleden te Arnhem 28 april 1815.
10. Regina, geboren te Nijbroek 15 april 1756, overleden vóór 1779.
11. Hester, geboren te Nijbroek op 12 januari 1759, overleden te apeldoorn 19 augustus 1826.
12. Johannes, gedoopt 11 september 1763, overleden vóór 1779.

III-1 Carel Frederik Wesselman, geboren te Beekbergen op de kopermolen van Klarenbeek op 12 april 1746, overleden 25 januari 1825 te Helmond. Hij was tussen 1762 en 1766 in dienst bij essayeur Hendrik Vroom[4] te Amsterdam, die een wisselkantoor dreef. Op 3 april 1767 werd Carel F. ingeschreven in het poorterboek van Amsterdam als zelfstandig essayeur[5]. Van 1777-1783 was hij muntmeester-particulier van de Utrechtse munt. In 1781 koopt hij de heerlijkheid Helmond. In 1783 vestigde hij zich in Helmond.

Carel Frederik Wesselman "gereformeert oud 25 jaren in de Calverstraat" huwde te Amsterdam in de Waalse kerk op 18 februari 1770 met Anna Sebilla Wilhelmina Plencker[6], gereformeerd gedoopt te Essen 4 september 1740, overleden Helmond 25 april 1817.
Anna Plencker was eerder - op 20 december 1767 - getrouwd in de Lutherse kerk te Amsterdam met Gerrit Haye van der Beeren[7], die op zijn beurt weduwnaar was van Johanna Mels.[8] Gerrit Haye overleed 9 juni 1769[9].

Carel Frederik Wesselman en Anna Sebilla Wilhelmina Plencker kregen de volgende kinderen:

1. Elisabeth Lambertina, geboren te Amsterdam op 22 juli 1770, overleden Amsterdam 13 mei 1771. Doopheffers waren Pieter Wesselman en Elisabeth Lambertina Sophia Brinck.
2. Daniela, geboren te Amsterdam op 2 februari 1775, overleden te Maastricht op 2 januari 1860. Zij huwde te Helmond op 29 juli 1802 met mr Adrianus van Riemsdijk van Gemert, geboren te Tiel op 9 december 1777, overleden te Maastricht op 7 december 1855.
3. Carel Frederik (II), geboren te Utrecht 19 februari 1780, overleden te Helmond 7 april 1853.
Hij bekleedde de functies van maire te Helmond (1810-1813) en districtscommissaris (1815-1850). Hij werd bij Koninklijk Besluit van 1 mei 1841 verheven in de adelstand.
Carel Frederik II huwde te Stratum op 19 september 1817 met Elisabeth Maria Spoor, geboren Eindhoven op 14 augustus 1788 en overleden te Helmond op 24 december 1841.
Zij kregen 5 kinderen.
4. Henriette Wilhelmina, geboren te Helmond 11 april 1783, overleden te Tiel op 19 april 1865.
Ze huwde te Helmond op 17 juli 1810 met mr Carel Jan Adriaan Spiering Willemszoon, geboren Tiel 15 februari 1788 en overleden te Tiel 17 juni 1846.

NOTEN:

1. Bij het samenstellen van dit familieoverzicht is gebruik gemaakt van de tot nu toe verschenen literatuur en van gegevens, berustend bij het Gemeentearchief Amsterdam, Gemeentearchief Helmond en het Rijksarchief Gelderland.

2. In 1720 trouwt in Amsterdam de 21-jarige Aaltje Wesselman met Jan Arras. Aaltje is de dochter van ene Henrick Wesselman uit Diersfort. (GA Amsterdam, huwelijk 712-155) Het lijkt erop, dat 'onze' Hendrik Wesselman vóór 1700 al getrouwd was en kinderen had. Zodra er meer gegevens bekend zijn wordt u verder geïnformeerd.

3. Poorterboek 27-413.

4. Hendrik Vroom , gedoopt te Amsterdam op 14 september 1721, was het eerste kind van Jacob Jansz. Vroom en Agatha Soorbeecq, die 11 oktober 1720 getrouwd waren. (huwelijk: 557-386; doop: NZ-kapel boek nr. 69 fol. 136v) Jacob Vroom was zilversmid/juwelier. Zijn inkomen werd - in verband met de personele quotisatie - in 1742 geschat op *f* 2.500,-. De familie Vroom was afkomstig uit Koningsbergen.

5. Poorterboek 24-318.

6. Huwelijksboek 615-422.

7. Huwelijk Evangelisch-Lutherse gemeente op 5 maart 1734 tussen Gerrit Haye van der Beeren, oud 32 jaar op de Roosegracht met sijn moeder Gussée Knigge en Johanna Mels van Amsterdam weduwe van Jurriaan Holst op de Reguliersgracht (boek 575-380). Gerrit Haye van der Beeren komt in 1724 met het toevoegsel 'van Bremen' voor (GA A'dam poorterboek 213-567).

8. Huwelijksboek 743-344. Johanna Mels overleed 5 november 1766 zonder kinderen na te laten. (1065/175v)

9. Overlijdensregister 1135/60v.

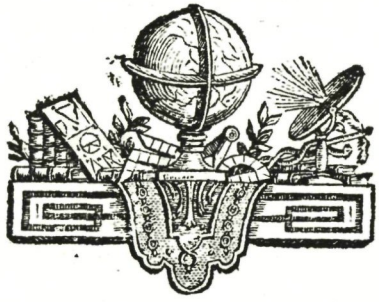

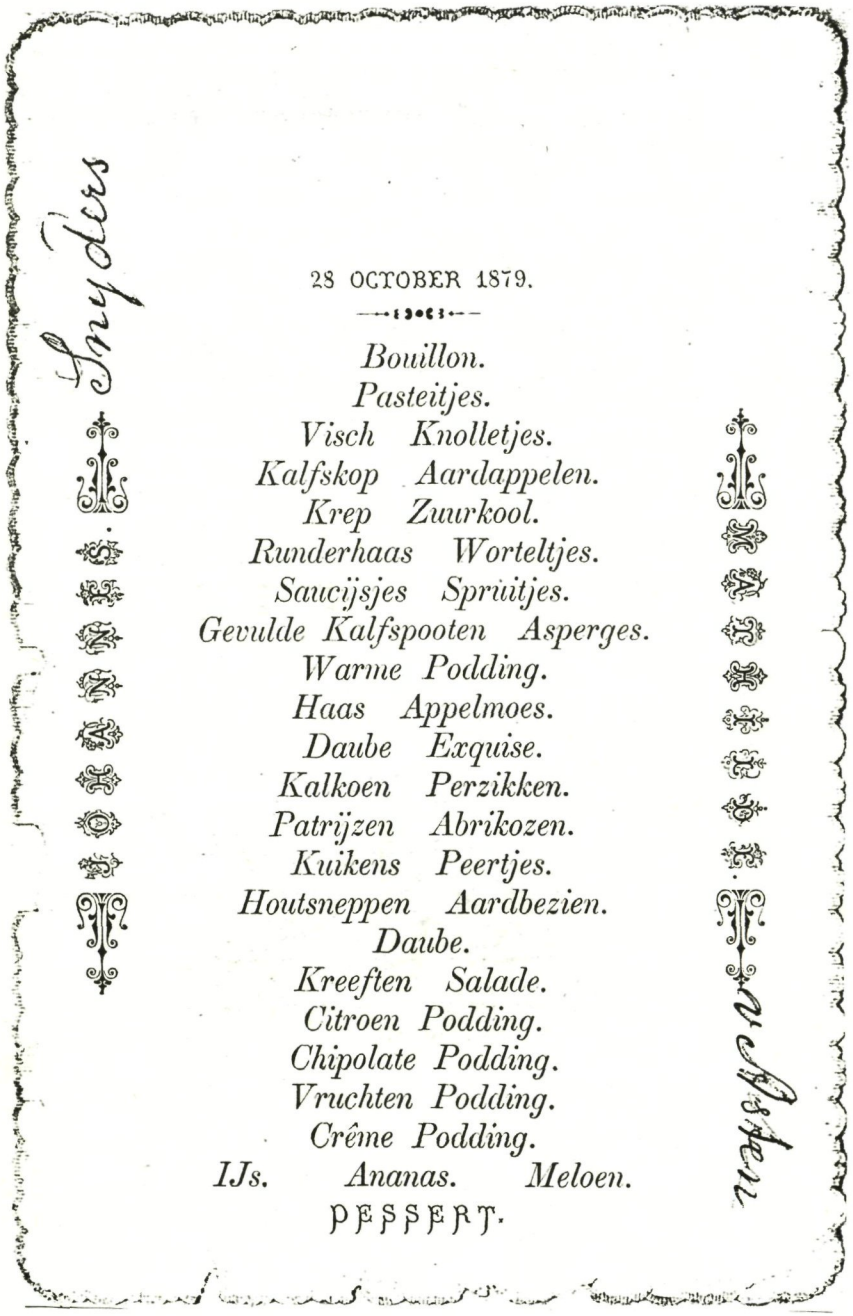
Snyders
28 OCTOBER 1879.
Bouillon.
Pasteitjes.
Visch Knolletjes.
Kalfskop Aardappelen.
Krep Zuurkool.
Runderhaas Worteltjes.
Saucijsjes Spruitjes.
Gevulde Kalfspooten Asperges.
Warme Podding.
Haas Appelmoes.
Daube Exquise.
Kalkoen Perzikken.
Patrijzen Abrikozen.
Kuikens Peertjes.
Houtsneppen Aardbezien.
Daube.
Kreeften Salade.
Citroen Podding.
Chipolate Podding.
Vruchten Podding.
Crême Podding.
IJs. Ananas. Meloen.
DESSERT.
Van Braam

DAGELIJKS LEVEN IN HELMOND 1875-1940

Heemkundekring werkt mee
aan tentoonstelling in gemeentemuseum

Op 28 oktober 1879 werd ter gelegenheid van het huwelijk van Johannes Snijder en Mathilda van Asten een zeer uitgebreid diner geserveerd. Op het menu stonden meer dan dertig gerechten, waaronder kalfskop, patrijzen, houtsnip, gevulde kalfspoten, kreeftsalade, aardbeien, asperges, ijs en fruit.

Dit menu is geen verzinsel maar werkelijkheid. Het bewijs, in de vorm van een menukaart, bevindt zich in het Gemeentearchief van Helmond en is hierbij gereproduceerd. In dit archief worden nog veel meer voorwerpen en documenten bewaard, die een inzicht geven in het leven van alle dag. Niet alleen van lang geleden maar ook uit recente tijd.
Juist deze stukken geven ons een levendig en herkenbaar beeld van het verleden. Reden voor het Gemeentearchief Helmond om in samenwerking met het Gemeentemuseum Helmond een expositie in te richten, die een impressie geeft van het dagelijks leven in Helmond in de periode 1875-1940. Een aantal van onze leden heeft hieraan hun medewerking verleend. Zij hebben veel vrije tijd gestoken in de voorbereiding van deze tentoonstelling.
Evenementen en feestelijkheden en vrijetijdsbesteding van de Helmonder in vroeger tijden: leuke activiteiten als sport, toneel of fanfare maar ook schaduwkanten als het drankmisbruik in vrije tijd en onder werktijd, en de bestrijding daarvan.
De tentoonstelling 'Dagelijks leven' is te zien in het gemeentemuseum tot 2 februari 1992.

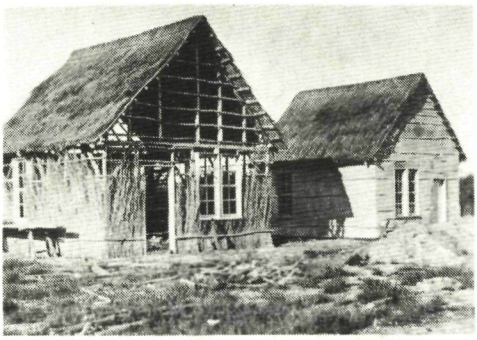

Van 1920 tot 1926 stond 'Borneo' op de Straakvense Heide.

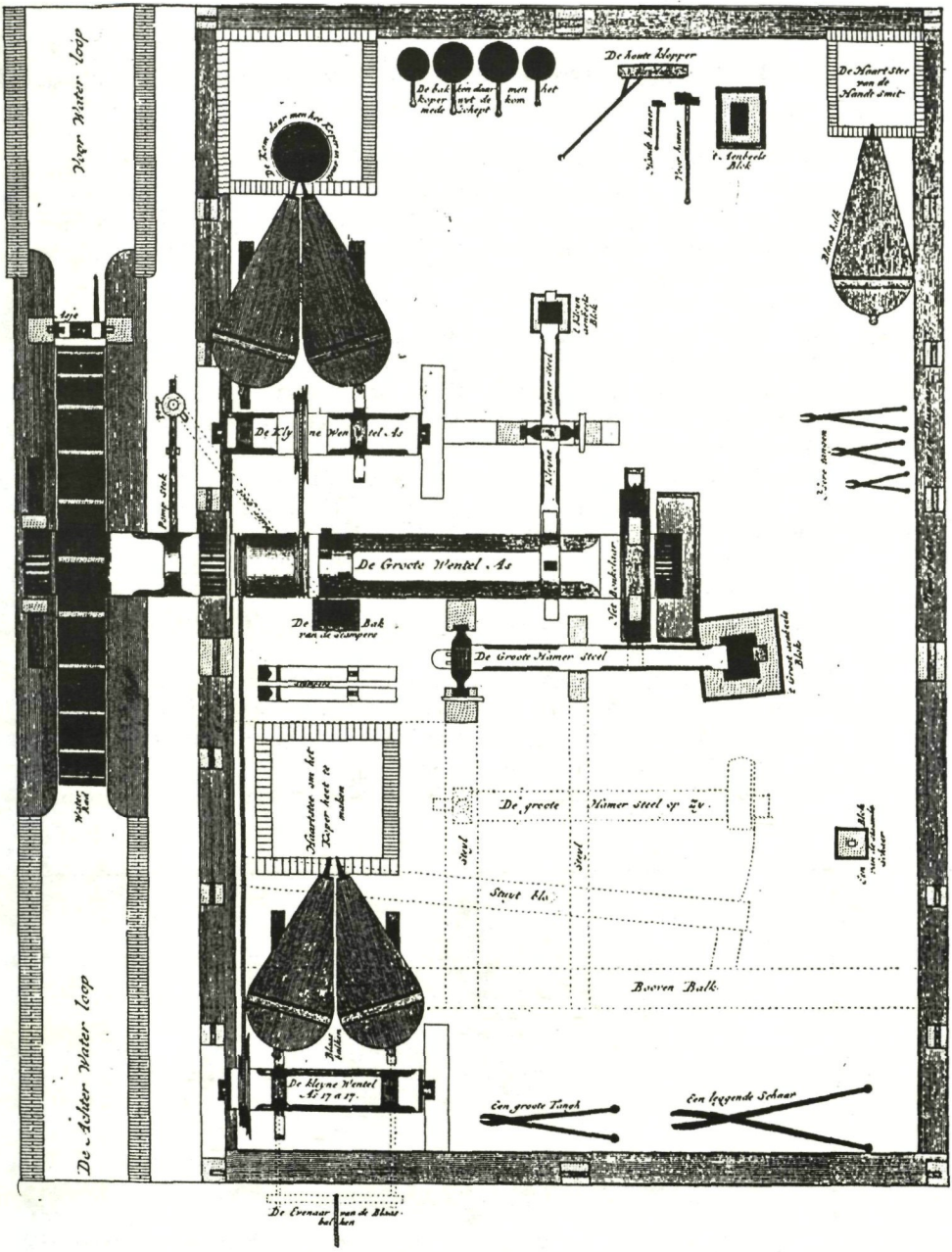
Voor Water loop
De Achter Water loop
De houte klopper
De Haart Stee van de Hande Smit
Hande hamer
Voor hamer
't Aenbeels Blok
Blaas balk
Asje
Pomp stok
De Kleyne Wentel As
Kleyne Hamer steel
Vere tanden
De Groote Wentel As
Het Boukchaar
De Bak van de stampers
De Groote Hamer steel
't Groot aenbeels Blok
Haartstee om het Koper heet te maken
De groote Hamer steel op Zy
Steyl
Steyl
Steyl blo
Een Blok van de daemde schaar
Booven Balk
Blaas balken
De kleyne Wentel As 17 a 17
Een groote Tanch
Een leggende Schaar
De Evenaar van de Blaas balken

EEN TEKENING VAN EEN 'WATERCOPERMOLEN'

De hierbij afgebeelde plattegrond en doorsnede van een kopermolen zijn ontleend aan het "Groot Volkomen Moolenboek" van L. Natrus en C. van Vuuren uit 1734 en 1736. Natrus en Van Vuuren geven daarbij onderstaande beschrijving, die wellicht iets meer duidelijkheid geeft over de werking van de Clarenebeekse molen waar de familie Wesselman zo nauw bij betrokken was.

Afbeelding 1 (plattegrond): De molen wordt aangedreven door een onderslag-waterrad (links) dat gemonteerd is op een houten as. De as draait in drie lagerblokken. Na het waterrad wordt met nokken op de as de waterpomp bewogen, die een watergoot heeft naar de stamperbak.
Dan volgen twee touw-snaaraandrijvingen voor de beide houten hulpassen. Deze assen zetten door middel van nokken de blaasbalgen in werking. De linker en rechter blaasbalg zijn voor respectievelijk de verhittingsoven bij het stampwerk en de smeltoven voor het gietwerk.
Opmerkelijk is, dat de touw-snaaraandrijving op de beide hulpassen torenassen zijn. Hierdoor kan degeen die de assen bedient de blaasbalgen sneller of langzamer laten werken.

Hierna volgen de nokken op de as voor het bewegen van de stampers. Deze stampers zijn, als losse onderdelen, naast de stamperbak getekend. Vervolgens de nokken voor de kleine hamer, kloppend op het kleine aambeeld.
Daarna de bonkelaar, die wederom met nokken, de grote hamer lichten, waarna deze vrij op het grote aambeeld valt.
In de plattegrond is in stippellijnen het zijaanzicht van de grote hamer weergegeven. In de rechter benedenhoek is de afdeling voor het smidshandwerk.
In de tekening is het metselwerk van het smidsvuur weergegeven met de bijbehorende blaasbalg, die met de hand wordt bewogen; daarnaast het aambeeld en enig smidsgereedschap.

In de doorsnede (**Afbeelding 2**) is links van de wateras de grote hamer van voren te zien. Zo ook de bonkelaar met de nokken, die de hamer lichten, om die vervolgens te laten laten vallen.
Rechts van de as is de kleine hamer getekend (van opzij gezien).
Links in de hoek is afgebeeld hoe een van de blaasbalgen wordt bewogen. Het pallenwiel op de hulpas drukt de hefboom neer, waardoor de bovenplaat van de blaasbalg zakt en de lucht uit de balg onder het vuur

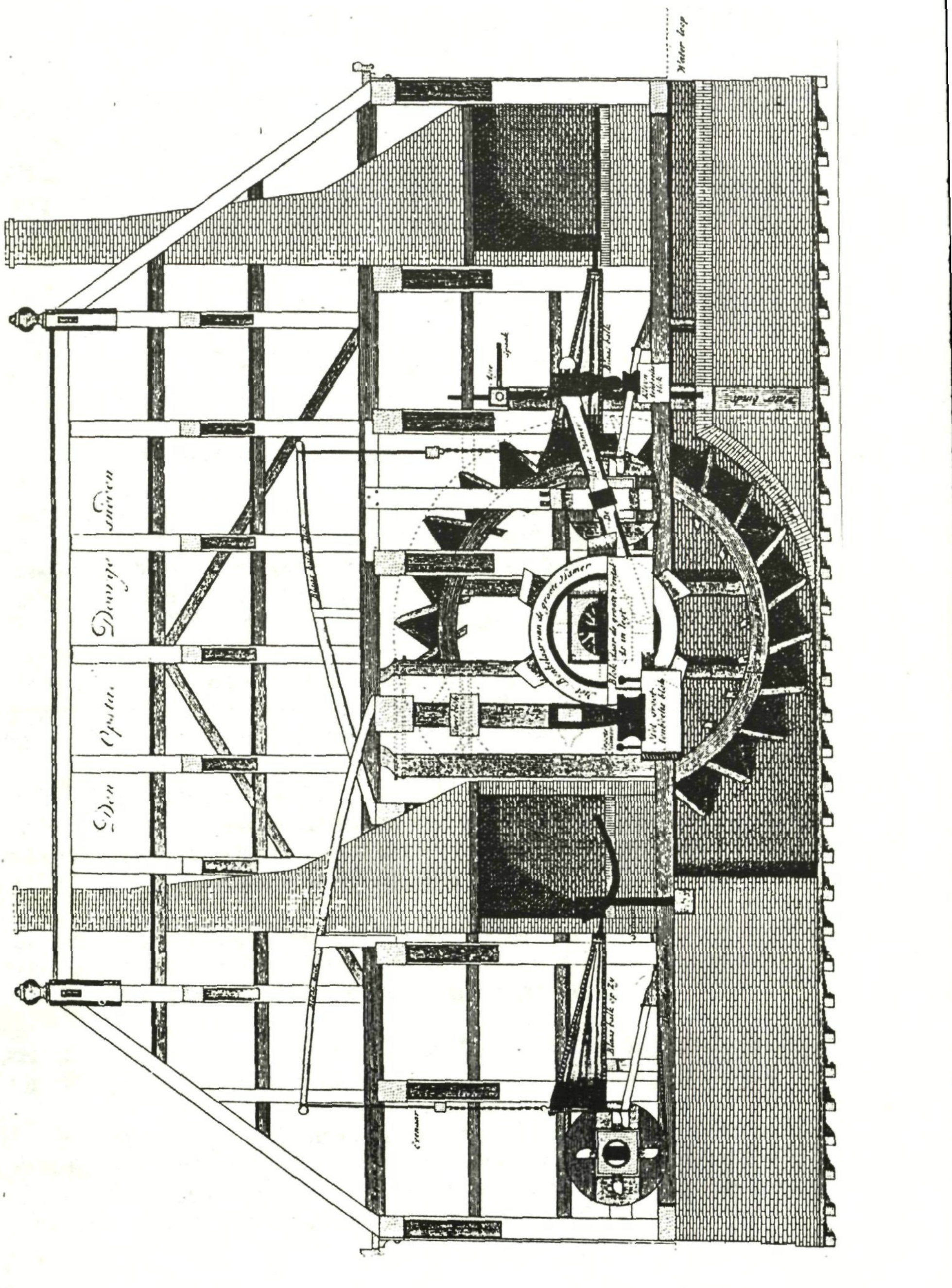

wordt geblazen.
De bovenplaat is opgehangen met een ketting aan een naar alle waarschijnlijkheid verende stok. Halverwege de ketting bevindt zich nog een evenaar, waarschijnlijk met een tegenwicht, om de bovenplaat na het vrijkomen van een pal weer in de getekende hoogste stand te brengen. Tenslotte is het waterrad met de waterloop achter de werkplaats getekend.

NIEUW HELMONDS WOORDENBOEKJE VAN HEEMKUNDEKRING BEISTERVELDS BROEK

Collega-vereniging Beistervelds Broek heeft onlangs onder de titel "Zouwe kenne waai Hellemonders mekaar vurstoan" een nieuw Helmondse woordenboek uitgegeven. 'Zouwe kenne' is een herziene versie van het boekje met Helmondse woorden en gezegden waarvan Heemkundekring Beistervelds Broek tussen 1983 en 1987 vier drukken van in totaal 850 exemplaren heeft verkocht.

Omdat de vraag nog altijd groot was, hebben de samenstellers nu een nieuwe versie gemaakt. Riet Ceelen, Jacques Langewouters, Frans van Lieshout en Henk van Zantvoort hebben op zestig pagina's een groot aantal Helmondse woorden verzameld en gealfabetiseerd. Het boekje is voorzien van een korte inleiding hoe Helmonds uit te spreken.
Beistervelds Broek kondigt aan binnenkort met een nieuw boekje met Helmondse gezegden te komen. Die hebben namelijk in dit woordenboek plaats moeten maken voor een uitbreiding van het aantal woorden.

"Zouwe kenne wai Hellemonders mekaar vurstoan" kost *f* 9,75 en is te koop bij de voorzitter van Beistervelds Broek, Cor de Vries. De heer De Vries woont aan de Wethouder Van Wellaan en is telefonisch bereikbaar onder nummer 25 587.

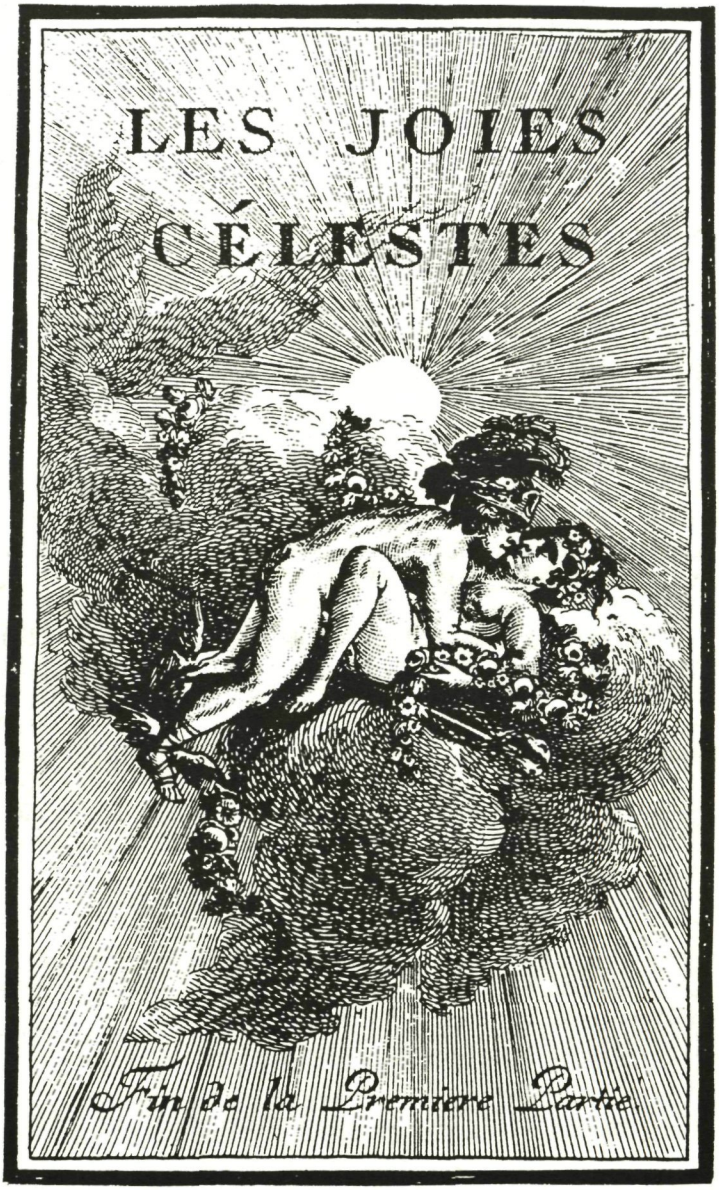
LES JOIES
CÉLESTES
Fin de la Premiere Partie

DE AMOUREUZE BETREKKINGEN VAN ARNOLDUS VAN WIJK

Predikant van Mierlo en Stiphout 1743-1750

door Teus Korporaal

Nadat bekend was geworden dat Ds Bernardus van Altena in 1743 met emeritaat zou gaan, moest in de dorpen Mierlo en Stiphout naar een opvolger worden omgezien. Beide dorpen waren te klein voor een eigen predikant, vandaar dat deze gemeenten waren gecombineerd tot één kerkelijke gemeente. Arnoldus van Wijk zou de nieuwe predikant van deze gemeente worden.

In de vergadering van de classis Peel- en Kempenland (classis is een regionaal verband van protestante gemeenten), welke op 26 september 1742 in Eindhoven werd gehouden, werd de naam van Arnoldus van Wijk - op dat moment proponent (candidaat tot de Heilige Dienst) 'den predikdienst waarnemende in Maarheeze' - op een dubbeltal geplaatst, samen met Florens Petrus Durselen, die adjunct-predikant was in Hoogeloon, Vessem, Kasteren en Knegsel.
Ds Durselen werd beroepen, maar had geen 'inclinatie tot het adjunct-predicantschap in de Heerlijkhijd Mierloo'.'De classis besloot op 27 februari 1743 Arnoldus van Wijk als eerste op een nieuw dubbeltal te plaatsen en hem te beroepen. Hij nam het beroep 'in de vreeze des Heeren' aan. Ten overstaan van alle predikanten uit de regio legde hij op 30 april 1743 de 'preuven van bequaemhijd' af. Zijn toekomstige collega's achtten 'geen de minste swarighijd' aanwezig hem toe te laten, hem 'wensende des Hemels dierbaren zegen en schijnsel over het selve.' Op 19 mei 1743 werd Van Wijk bevestigd tot adjunct-predikant van Mierlo en Stiphout.

De predikanten hadden op dat moment nog geen vermoeden hoeveel werk deze Arnoldus van Wijk in de toekomst op de vergadertafel van de eerwaarde heren zou brengen. Over de eerste jaren van zijn functioneren in Mierlo en Stiphout is niets bekend, daar uit die tijd geen archiefgegevens meer beschikbaar zijn. Heel wat meer is bekend uit de periode april 1749 tot september 1750!

Geruchten

Het was Ds Petrus Godefridus Josselin, predikant in Veghel en Erp, die in de classicale vergadering van 22 en 23 april 1749 het volgende probleem aan de orde stelde: 'Wat te doen tot weering van een erger-

lijk gerugt, door 't houden van een overspelig vrouw mensch aan 't huijs van den predikant te Mierloo.' De classis besloot de zaak in handen te stellen van twee afgevaardigden uit Peelland, namelijk Ds Johannes Sterck van Heeze en Leende en Ds Albert Hanewinckel van Geldrop en Riel. Bij de eerstvolgende visitatie (jaarlijks bezoek aan de kerk ter plaatse) moesten beide predikanten zich op de hoogte stellen van de situatie in de Mierlose pastorie. Op de volgende vergadering (17 juni 1749 in Helmond) rapporteerden zij dat 'bij gebrek aan instructie door hun daar niets gedaan was.' Blijkbaar vonden de heren de zaak in dat stadium nog te precair!

Hoewel het kerkelijk gezag op dat moment nog geen vuist maakte, was dat in Mierlo zelf heel anders. De schepenen van Mierlo handelden meer resoluut. De betreffende vrouw (Petronella Sleegers) werd zelfs uit de heerlijkheid Mierlo verbannen. Op de eerste september toog de deputatie toch weer naar Mierlo voor verder onderzoek. Ds Sterk rapporteerde hierover in de vergadering van 30 september en 1 oktober 1749. De inwoners van Mierlo hadden maar weinig informatie willen geven, daar zij 'van de ergernissen niets zekers wisten.'

Laster en dreiging

Drossaard Losecaat wist echter wel een en ander mede te delen. Hij werd gevraagd in de vergadering te verschijnen om daar zijn mededelingen aan de deputatie te bevestigen. Hij vertelde dat Petronella Sleegers door de schepenen uit Mierlo was verbannen, maar dat de dominee 'die zaak zich zoo hadde aangetrokken dat dezelve zig niet ontzien heeft regenten en drossaart weegens dat hun vonnisse te lasteren en schelden met schrikkelijke drijgementen.'
De drossaard verklaarde dat hij uitgescholden was voor tiran. De dominee had hem gedreigd 'dat hij wel eens van het paardt konde geligt worden, ook dat drossaardt en scheepenen schelmen waren.' Anderen verklaarden dat de dominee de drossaard bedreigd had met hem 'te schieten dat hem de damp de ooren zoude uitkoomen' en men niet 'verwondert moest staan als er brandt ontstondt of iets afbrandt.'
Vervolgens werd Ds Van Wijk de vergadering binnen geroepen. Hoewel hij formeel deel uitmaakte van de vergadering, was hij bij het voorafgaande deel kennelijk niet aanwezig. De dominee 'negeerde genoegzaam alles in 't gemeen.' Wel bevestigde hij bij de vrouw thuis in 't Doorne boomke te zijn geweest en haar later 'nog wel eens hier en elders buiten haar huis gezien en gesprooken hadde.'
De heren predikanten hadden zich echter goed laten informeren. Zij gingen wat dieper op de zaak in en stelden hem de vraag of hij met de

vrouw bij haar broer was geweest en toen deze hem niet binnen wilde laten, hem gedreigd had te slaan. Ds Van Wijk antwoordde dat hij van niets wist. Vervolgens werd hem gevraagd of hij enige tijd later met de vrouw in een kamer van een herberg in Strijp had gegeten en bij die gelegenheid de deur met een klink was afgesloten. Hij antwoordde daar wel geweest te zijn, maar ontkende dat de klink op de deur had gezeten.
De heren predikanten hadden nog weinig greep op de zaak. De afgevaardigden uit Peelland werd opgedragen zich verder nauwkeurig op de hoogte te stellen in Mierlo, terwijl de afgevaardigden uit Kempenland de zaak in Strijp verder moesten onderzoeken. Stiefdochter Johanna van Baltus Kluitmans 'wordt gezegd de ergerlijkste omstandigheidt van dit geval gezien te hebben.'

Ernstige waarschuwing

De vergadering stelde zich op het standpunt dat men zich niet moest bemoeien met de activiteiten van drossaard en schepenen in Mierlo, door deze 'zijn eigen proces te laten voltrekken.'
Ds Arnoldus van Wijk liet men echter niet zonder meer naar huis gaan. Daar hij zich had opgehouden met zo'n 'infaam gebannen vrouw mensch' en de verdenkingen zwaar op hem drukten, werd besloten hem 'op een ernstige en nadrukkelijke wijze daar over te corrigeeren van zig te onthouden van alle zelfs het minste verkeer met voorscheide vrouwmensch.'
Verder werd hem ontraden noch het Heilig Avondmaal te bedienen, noch zelf hier aan deel te nemen. Om de zaak niet verder te laten slepen, werd afgesproken op 11 november 1749 in Eindhoven weer bijeen te komen voor de behandeling van de rapporten van de twee onderzoekers.

Onder voorzitterschap van Ds Johannes Cornelis de Jongh uit Son en Breugel werd die volgende vergadering gehouden. Ds Sterk bracht rapport uit van zijn missie naar Mierlo. De leden van de kerkelijke gemeente aldaar vertelden dat zij 'wel wetenschap van dat ergerlijk gerugt hadden dat haaren predikant nawandelde dog met geene zeekerheid van de zaak zelf konden getuigenis geeven.'
De drossaard verklaarde dat Ds Van Wijk eind september in Stiphout 'een verdagte wandelinge heeft gedaan en gezien in de Heijde en bergen met dat vrouw mensch.' Ds Johannes Christophorus Walkart uit Helmond overhandigde een brief van de drossaard van Mierlo, waarin de molenaar van Stiphout verklaarde uit zijn molen 'nog een ergerlijke passage bij de boovengemelde te saamenkomste in de duinen zoude

geobserveerd hebben.' De waardin van 't Doorne boomke verklaarde dat zij de predikant daar 'met dat vrouw mensch meer dan eens gezien hadde, dog niets ergerlijks daar bij vernoomen had.' De broer van de vrouw bevestigde dat hij de dominee om 'de verdagte verkeering met zijne zuster uit zijn huis verdreven hadde.'

Op eigen kosten

De deputatie uit Kempenland had zich in Strijp op de hoogte gesteld van het voorgevallene. Zowel Ds Van Wijk als de vrouw en haar kind waren 'te saamen gaande en pratende gezien.' Na een lang verblijf in de herberg waren zij samen een kamer binnengegaan, die werd afgesloten. Zij verbleven daar 'van voor den middag af tot drie uuren.' Tenslotte rapporteerden de onderzoekers dat beiden 'door eenen weg nadat ds Van Wijk het gelag betaaldt hadde vertrokken zijn.'
Na afloop van deze rapportage werd Ds Van Wijk binnen geroepen. Hij weigerde op het tegen hem ingebrachte in te gaan en verzocht eerst de schriftelijke getuigenverklaringen en andere stukken te mogen inzien. Ds Van Wijk werd weer naar buiten gestuurd, waarna de vergadering besloot op zijn kosten kopieën te laten maken. Tenslotte werd hem nogmaals ter kennis gebracht zich van het Heilig Avondmaal te onthouden en 'in alle opzigtigheidt te wandelen en met dat vrouw mensch niet meer te verkeeren.' Ds Van Wijk antwoordde daarop 'dat hij dat niemant wilde vragen als hij affaire had.'

Op 17 en 18 februari 1750 kwam de classis in een extra vergadering te Eindhoven bijeen. Ds Cornelis Janssen uit Woensel en Tongelre deed daar mededeling dat de stadhouder van Eindhoven Hormans met zijn assistenten Ds Van Wijk in Woensel met Petronella Sleegers, huisvrouw van Mathijs van Kol in een vertrek aantroffen, 'het vrouw mensch nam te bedt liggende en dronken schijnende.' Ds Van Wijk ontkende het hem ten laste gelegde. Ds Gosuinus van Nouhuys uit Sint Oedenrode stelde hierna de vergadering in kennis van de resolutie van de Staten-Generaal. Zij hadden de resolutie van de schepenen uit Mierlo tot uitbanning van de vrouw afgewezen. In zekere zin een nederlaag, die Ds Van Wijk in kaart speelde.

Na deze mededelingen kreeg de beklaagde gelegenheid zijn verweer in te dienen op de aan hem ter hand gestelde stukken. Voor de bestudering van zijn schriftelijk verweer werd een zware commissie samengesteld, bestaande uit: Ds J. Sterck (Heeze), Ds Alb. Hanewinckel (Geldrop), Ds C. Janssen (Woensel), Ds Gerardus Thielen (Eindhoven, Stratum, Strijp), Ds J.C. Walkart (Helmond en Rixtel), Ds G. van

Nouhuys (Sint Oedenrode), Ds P.G. Josselin (Veghel, Erp), Ds Petrus Grootveldt (Schijndel, Liempde), aangevuld met de ouderlingen Jan Willem Daniël de Jong (stadhouder van Kempenland), Van der Hoeven (drossaard van Heeze en Leende) en Van Esveldt (secretaris van Eindhoven). Een forse delegatie. De zaak van Ds Arnoldus van Wijk weer zeer hoog opgenomen.

Ergerlijk en onverantwoordelijk

De commissie kwam tot de volgende conclusie: "Dat deselve zig schuldig gemaakt heeft aan een ten hoogsten ergerlijken en onverantwoordelijke wandel en conversatie op verdagte tijden, plaatsen en omstandigheden met dat eerlose en infaame vrouw mensch om overspel gebannen uit Mierloo."
De commissie werd in deze conclusie bevestigd door de houding van Ds Van Wijk ten opzichte van zijn 'onbehoorlijk schelden en drijgen' tegen de drossaard en regenten van Mierlo. De commissie stelde voor Ds Arnoldus van Wijk te schorsen van 'zijn kerkendienst en het gebruik van de H. Bondszegelen en ontzet zal blijven van zijne emolumenten' onder goedkeuring van de Hoog Mogende Heren Raden van State. Tegelijkertijd wenste de commissie dat deze 'censure onder Godts zeegen daartoe meedewerken mogt bij doorslaande blijken en bewijzen van beeterschap te geeven.'

Het pre-advies werd door de vergadering overgenomen. Nadat ds Van Wijk was binnengeroepen werd hem de 'censuur met veel aandoeninge en ontroeringe op de nadrukkelijke wijze onder de getrouwste waarschuwingen'en vermaaningen tot berouw en boetvaardigheid en leeven verbeeteringe aangekondigd.' Hierna beloofde de geschorste predikant 'voortaan alle verkeering met dat vrouw mensch te zullen nalaaten.'
Nu de predikant geschorst was, moest het werk in Mierlo en Stiphout toch doorgaan. De predikanten van de vier omliggende gemeenten; Helmond, Geldrop, Heeze en Nuenen moesten om beurten de preekbeurten op zondag vervullen, met de opdracht in de eerstvolgende dienst in Mierlo de censuur van de preekstoel af te kondigen. Ds Van Wijk werd aangezegd steeds in kerkdiensten aanwezig te zijn, terwijl de predikanten op hun beurt met klem op ' het gemoedt van Ds Van Wijk tot zijn verbeeteringe' moesten inwerken. Alles werd dus in het werk gesteld om hem weer op het rechte pad te krijgen.

Weinig vertrouwen

De heren bleven hem echter verdenken van omgang met Petronella Sleegers. Een gesignaleerde ontmoeting tussen de dominee en haar zou van toevallige aard zijn geweest. De vrouw had zelfs tegen hem gezegd: "Komt niet bij mij, want de weerlt sou er van spreken". Opnieuw werd een commissie van onderzoek ingesteld. De predikanten vertrouwden hun collega voor geen stuiver.

In de septembervergadering van 1750 werd opnieuw uitgebreid gerapporteerd. het gehele verhaal werd in geuren en kleuren nog eens op papier gezet. De lezer zal zich nu afvragen, of daar nog nieuwe gezichtspunten aan de orde kwamen. Neen, niet echt. Tegenwoordig zouden we zeggen 'het kon niet voldoende hard worden gemaakt.'
Ds Van Wijk trachtte hiervan te profiteren. Hij verzocht de predikanten hem van de opgelegde censuur te ontheffen. Toen hem werd gevraagd op grond waarvan hij meende deze ontheffing te vragen, antwoordde hij 'met veel animositeit dat hij van geen censuur wist, dat hij blind in alles behandelt was en van alle verleyd was en dat voorts de classis er niet aangelegen was, al verkeerde hij met dat vrouwmensch, als hij er affaire mee hadde.' Hierna ontstond een scheldpartij. Ds Van Wijk meende dat allen zich tegen zijn persoon keerden. De classis verklaarde dat hij 'sijn relief langs deze brutale weg niet krijgen sou.' Ds Van Wijk verliet de vergadering met de groet: 'Adieu votre serviteur al te samen.'
Na dit voorval besloot de vergadering dat Ds Van Wijk moest worden 'geremoveert en in de facto gedeporteert' (ontzetting uit zijn ambt, waarbij hij tevens geacht werd weg gestuurd te zijn uit Mierlo en Stiphout).

Protest

Ds Van Wijk was blijkbaar nog in de buurt. Hij werd weer binnengeroepen en in kennis gesteld van het besluit. Gelijktijdig diende hij tegen dit besluit het volgende verweerschrift in: "Ik ondergetekende Arnoldus van Wijk protesteer volkomelijk tegens de sententie van de E. Classis van Peel en Kempenland omtrent hem ondergetekende gevelt op heden 30 september 1750 en appelleere daarvan niet alleen aan het Christelijk Synode van Gelderland dat inkomende jaar 1751 zal gehouden worden, maar dat hij ondergeteekende verzocht copie van hetgeene en op de Classis is gepasseert ten opsigte van mijn ondergetekendes zaak, als ook copie van de stukken en beswaren tegens hem ondergetekende ingebragt, om daermede verder te doen als te raade, en dat dit geweest

en appel mag worden geboekt. Onderstond Arnoldus van Wijk, Eijndhoven, den 30 september 1750."

De Synode van Gelderland te Nijmegen behandelde op 11 augustus 1751 het besluit van de Classis Peel- en Kempenland. In deze vergadering worden zelfs nog meer details gegeven. Ds Van Wijk had de vrouw als meid in huis genomen, terwijl haar man in Frankrijk gevangen zat. De vrouw was zwanger geworden en bleef 'tot 't uijterste in sijn huis.' De bevalling vond tenslotte plaats in een naburig huis en als vader werd door de vrouw genoemd een knecht die op dat moment in Duitsland was. In de vergadering werd verklaard dat dominee Van Wijk 'dat vrouwmensch gedurende haren kraam dikmalen hadde gaan sien en veele dingen tot haar onderhoud hadde medegedeelt.' De Gelderse Synode, waarin de Classis Peel- en Kempenland was vertegenwoordigd door Ds Thielen uit Eindhoven, Ds Van Nouhuys uit Sint-Oedenrode en de ouderlingen Van Esveldt uit Eindhoven en Steven Hermanus uit Veldhoven, stemde in met het besluit van de Classis.

Het hoofdstuk Ds Arnoldus van Wijk was daarmee definitief afgesloten. Zelfs een door hem verzochte 'liefdegave' van *f* 350,-- voor afbetaling van zijn schulden werd hem niet meer verstrekt. Er was geen medelijden, geen begrip voor de medemens. In de vergaderingen waren wel wat vrome wensen geuit aan het adres van ds Van Wijk, maar pastoraal liet men hem in de kou staan. Slechts formele gronden waren de basis voor het uitgesproken oordeel. Tijdens de Synodevergadering van augustus 1752 in Zutphen werd zijn zaak als afgedaan beschouwd.

BRONNEN:

Rijksarchief in Noord-Brabant: Archief Classis Peel- en Kempenland, inv. nr. 4, Actaboek 1737-1755;
Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage, Tweede Afdeling: Oud Synodaal Archief Ned. Herv. Kerk 1566-1816, inv. nr. 1084, Acta van de vergaderingen van de Synode van Gelderland 1736-1752.

EEN NIEUWE BLOEIPERIODE VOOR DE VLASBLOEM?

Eindelijk is ie er dan toch, de Vlasbloem in een nieuw jasje. Na de eerste serie van tien nu met nummer 11 in een andere uitvoering. De moderne outfit is bedoeld om bij de tijd te blijven; wat ook voor een historisch jaarboek een loffelijk streven is. Ik wil in deze bespreking eerst ingaan op het nieuwe uiterlijk, alvorens de inhoud ter sprake komt.

Om eerlijk te zijn: de vormgever heeft wel erg zijn stempel gedrukt op de lay-out en wat al te kwistig gebruikt gemaakt van zijn typografische trucendoos. De omslag confronteert ons daar direct mee. De voorkant is, naar mijn smaak, te veel van het goede. Twee verschillende lettertypes, in drie verschillende groottes, horizontaal en verticaal geplaatst met ook nog drie verschillende afbeeldingen; het maakt het allemaal wat druk.
De omslag van de allereerste Vlasbloemen, met de sober gestileerde vlasbloem, was wellicht wat saai en zei niets over de inhoud. Maar dit is een beetje té. Wat betreft de vormgeving van de tekst is gekozen voor tussenkopjes e.d. van een gangbare broodletter. Dit levert een aardig visueel effect op, hoewel ook hier af en toe de overdaad schaadt. Neem bij voorbeeld het begin van het derde of vierde artikel. Titel, inleiding en onderschrift in halfvet, waarbij de inleiding uitgevuld is over de hele breedte van de pagina, naast de lopende tekst. De auteursnaam en tussenkop zijn weer uitgevoerd in een afwijkend lettertype.

Weinig elegant

Wel een vondst zijn de vet gedrukte cijfers die de noten aangeven. Dat deze onderaan de pagina nog herhaald worden, is voor mij niet direct noodzakelijk. De regellengte van de boven-, onder- en zijschriften is soms erg ongelijk binnen één bijschrift, wat ik niet erg elegant vind. Over het gebruik van twee kolommen voor de lopende tekst ben ik positiever. Alleen heeft de zetcomputer (of de redactie ?) een wat eigenaardig regel-afbrekingsprogramma, wat soms een erg onregelmatige rechter kantlijn oplevert. Zo vertoont de tekst op pag. 54 en 55 wel erg grote happen, op de plaats waar de Van der Brugghens blijkbaar bij elkaar moesten blijven.
Het gebruik van meer illustraties is, als verstrooiende en aanvullende bron, op zich een aardige zaak. Maar sommige artikelen laten zich moeilijk illustreren, zoals het verhaal over George van der Brugghen en de slag bij Waterloo. Daarvoor heeft men uit bestaande literatuur materiaal overgenomen, wat niet overal een fraaie kwaliteit opleverde.

EEN VERDWENEN PAND: MARKT 38

3

door H.Th.M. Roosenboom

De renovatie van Helmond's stadscentrum eist zo af en toe haar tol. Soms zelfs een zware tol. Zo berichtte het Weekblad voor Helmond op 17 mei 1989:
"Met de sloop van het voormalige pand Markt 38 is het oudste woonhuis van Helmond definitief van de kaart geveegd. Niet alleen het woonhuis is echter verdwenen, ook het Ketsegangske behoort nu eigenlijk definitief tot het verleden. Viel een aantal jaren geleden de Wal-zijde aan de slopershamer ten prooi en werden daarna de wevershuisjes omgebouwd tot moderne winkelpanden, nu is ook het laatste restant van het oude Ketsegangske verdwenen".

Het oudste Helmondse huis

Het pand dat de aanleiding voor bovenstaand bericht was, stond in Helmond ook bekend als "het pand van Sprengers", zo genoemd naar de laatste eigenaar, F.W.H. Sprengers, die er een winkel in dreef. Het huis leek overigens zeker van buiten helemaal niet zo oud te zijn, eerder laat negentiende eeuws en dan nog van een uiterst simpele architectuur. Hoe de schijn kan bedriegen, bleek toen de slopers aan de gang gingen. In plaats van een negentiende eeuws pand kwam onder de specie een gaaf zestiende eeuws huis te voorschijn, met een nog volledig originele houtskeletconstructie. Tussen de houten palen waarop het dak rustte waren muren gemetseld, zodat een soort vakwerkhuis was ontstaan. Voor- en achtergevel waren in de loop der eeuwen enkele keren vernieuwd, en ook de zijmuren hadden een ander aanzien gekregen. In elk geval was van de oorspronkelijke vakwerkbouw in de jaren voor de sloop niets meer te zien.

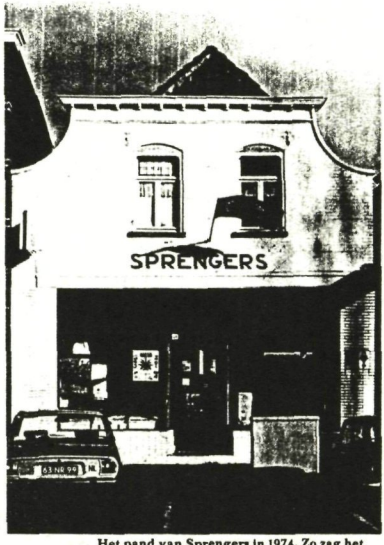

Het pand van Sprengers in 1974. Zo zag het pand er uit toen het werd afgebroken.

Na de afbraak volgde een archeologisch onderzoek op de plek waar het huis gestaan had. Dit werd gedaan omdat vermoed werd dat er wel eens nog oudere resten gevonden konden worden. De Markt en naaste omgeving geldt namelijk als het oudste gedeelte

De omvang van deze elfde Vlasbloem stelt mij, na zo'n lang wachten, enigszins teleur. Omvatten de vorige tien uitgaven, op twee uitzonderingen na, zo'n tweehonderd pagina's of meer; dan is deze aflevering met zijn 123 pagina's wel wat mager. Zeker als we bedenken dat in de oude Vlasbloemen meer tekst en minder illustraties per pagina zijn opgenomen.

Mij is bij voorbeeld niet duidelijk waarom geen (redactionele) samenvatting van de doctoraalscriptie van Martin Tax, uit 1988, over de bontweverij van Prinzen & Van Glabbeek is opgenomen of het qua omvang geschikt lijkende werkstuk over de Vlisco tussen 1920 en 1950 van Klerck en Van der Velden dat op pagina 123 genoemd wordt.
Maar misschien houden we dat nog tegoed, evenals een bijdrage over 'Helmonders, da's ander volk,' wat gezien de brede verspreiding van Helmonder-moppen in het kader van de dreigende bestuurlijke hervormingen interessant materiaal aan kan dragen.

Weliswaar bestaat in het algemeen geen verband tussen omvang en kwaliteit, maar ook in de inhoud van Vlasbloem 11 ben ik lichtelijk teleurgesteld. De uitgave opent met de traditionele kroniek, die ditmaal onder de titel 'Kijk Helmond 1989-1990 twee jaren beslaat. Ook hier een nieuwe opzet, waarbij visueel materiaal een grotere rol heeft gekregen. Per maand is een bijzonder onderwerp eruit gelicht, waarover onder een foto een vrij uitgebreid verhaal wordt verteld. Daarna komt een beknopt, chronologisch overzicht. In deze opzet kan 'Kijk, Helmond' wat mij betreft, voorlopig verder. In het verleden was de kroniek nogal eens onregelmatig van omvang en opzet, waardoor wellicht het nut als naslagwerk beperkt wordt.
De twee meer omvangrijke artikelen betreffen het al genoemde verhaal over George van der Brugghen en de slag bij Waterloo en een artikel over kloosterbegraafplaatsen in Helmond. Het artikel over Van der Brugghen bevat, na eerdere publikaties hierover, bijzonder weinig nieuws, zij het dat het verhaal hier in een bredere context is geplaatst. Informatie die specifiek interessant is voor Croy en zijn bewoners, laat staan voor Stiphout, is in dit artikel maar weinig te vinden. Wat dat betreft had men net zo goed een plaats verdiend in het Nederlands Militair Geneeskundig Tijdschrift.

Gericht onderzoek

Het artikel van Teus Korporaal over kloosterbegraafplaatsen is een aardig verhaal, dat zeer beknopt de geschiedenis van de verschillende orden en hun activiteiten te Helmond vertelt, naast de begrafenisgebruiken. Mierlo-Hout is daarbij niet vergeten, terwijl Korporaal ge-

bruik gemaakt heeft van uiteenlopende bronnen, waaronder interviews. Het is alleen voor mij de vraag of dit verhaal, dat bekroond is met de Helmondse historische prijs, wel voorziet in de meest knellende leemte in ons historisch onderzoek.
Het betreft hier weliswaar een groep personen en gebruiken die langzamerhand aan het uitsterven zijn, maar het is toch een betrekkelijk zijpad in de Helmondse geschiedenis. Wat dat betreft herhaal ik nog maar eens mijn pleidooi om het geld van de prijs te besteden aan gerichte onderzoeksopdrachten.
Het artikel over de bebouwings- en bewoningsgeschiedenis van het pand Sprengers, van de hand van de gemeente-archivaris, is goed geschreven en bevat leuke informatie. Ik had daar graag nog enkele situatietekeningen of plattegronden bij gezien, maar dat is wellicht een luxe eis. Dit artikel maakt mij overigens wel nieuwsgierig naar een verslag van de resultaten van andere opgravingen de afgelopen jaren. Ik krijg het idee dat we de vroegste en vroegere bewonersgeschiedenis van onze stad enigszins moeten gaan herzien. Wellicht ligt hier een taak voor onze stadsarcheoloog.

Zelfstandig

Ik ben zo onbescheiden om aan het eind van deze bespreking nog enkele suggesties te doen. Mijn voorkeur gaat uit naar het vertalen van de brede redactionele formule in een breed gedragen organisatie. Breng de Vlasbloem maar onder in een aparte stichting, waarin ook de Helmondse heemkunde-verenigingen en eventueel andere belanghebbende of -stellenden deel nemen. Deze stichting zou daarnaast ook andere boek-uitgaven voor haar rekening kunnen nemen.
Te verwachten voordelen zijn een breder draagvlak, meer menskracht en wellicht meer financiële armslag. De medewerkers en -sters van het archief vullen nu zowat geheel het door hen zelf geredigeerde jaarboek. Een aandachtspunt zou verder de geschiedschrijving van de verschillende oude dorpskernen binnen Helmond moeten zijn. Voordat de gemeente gaat werken aan een historisch jaarboek voor heel Peelland, zou eerst binnen de Vlasbloem de enten van Brouwhuis, Stiphout en Mierlo-Hout tot bloei gebracht moeten worden. Hoe het ook zij en moge worden, elke Vlasbloem is natuurlijk toch weer een prima aanvulling op het Helmondse historisch boeket.

Giel van Hooff

PROTOCOLLENSPROKKELINGEN deel 4

Door S. van Wetten

"Mijn koninkrijk voor een paard." Dit bekende en dramatische ruil-aanbod is weliswaar nergens neergeschreven in de Helmondse schepenprotocollen, maar paarden en hun waarde komen we zo af en toe wel in de akten tegen. Een voorbeeld:

Aert Stevens betaalt in 1601 de somma van 40 gulden aan Aert Elsen voor een paard. Misschien ging het om een wat oudere knol, want de gemiddelde prijs van een paard lag in die tijd hoger. Willem Willems telde in 1598 een bedrag van 58 gulden neer om het paard van Stevens Gielene Arriaens mee naar huis te mogen nemen. Paarden konden ook voor de helft van de ene, en voor de andere helft van een andere eigenaar zijn. Paarden konden zelfs gearresteerd worden.
Beide feiten blijken uit de volgende akte: Wij, Jeronimus van der Werve en Willem van Merevoerdt en Wolff Franck schepenen van Helmond, certificeren dat voor ons is verschenen Hans Eeveraerts van Aerlen en die heeft verklaard dat het onmondig kind van Jan Berthouts van Aerlen toebehoort de helft van een paard dat te Helmond in arreste stond (het paard had zich wat raapzaad toegeëigend) en Hans stelt zich nu borg voor Joest Berthouts. Aan de schout moest namelijk de somma van 60 gulden overhandigd worden (1 oktober 1588).

Ook bestonden aan het begin van de 17e eeuw al keurmeesters van paarden. Dat blijkt uit een archiefstuk 'Aan mijnheer Lauwreyns Janssen van Alphen, aangaande een hengstpaard.' De geadresseerde is keurmeester van 'ongecuyse ofte ruydigher' paarden. Zijn advies wordt gevraagd aangaande een hengst die ene Jan Andriessen in bruikleen heeft, en waarvan de eigenaar Jan van Kessel is. Een andere betrokkene is de koopman Jan Willems, 36 jaar oud. Ondertekenaar is F. Willem van Merevoerdt.

Stopverbod

En daarmee komen we weer bij zo genaamd moderne begrippen die bij nader inzien in de protocollen helemaal niet zo modern blijken te zijn. Ziehier bijvoorbeeld een vroeg 17e eeuws stopverbod: Mathijs Peeters van Dijnther heeft verkocht aan Peeter Jansen van Arle een hoffstadt met een klein huiske daarop, in de Kerkstraat neven erfenis des verkopers, met het recht van een invaart van 10 voet breed, tot aan dat huisje. Met als extra bepaling een stopverbod: 'sonder nochtans stille te

houde in der invaertem dat die vercooper sijnen passagie daer doer souden moegen beleth worden'. Er mag ook een deur, opendraaiend naar de invaart, worden bevestigd, 'mits binnenwaarts opengaand' (9 februari 1607).

Ook een optie nemen was reeds vierhonderd jaar geleden mogelijk: Matheus Aert Ceelen heeft verkocht aan Joest Huybert Bullen een huis met 'bijvange' neven erfenis des kopers en erfenis Heylken, weduwe van Geraert van den Huevel en van erfe Goert Maes Templers tot aan de gemeynstraet. Lasten die op het huis rusten zijn de grondcijns en negen vaten/drie kop roggen aan de kerk, en dertig stuivers jaarlijks aan Margrieta Becx. De verkoper zal zijn leven lang een kamer van het huis mogen blijven bewonen. Aanbetaling: honderd Rinsgulden. (In de marge:) De koop wordt ingetrokken. Matheus blijft eigenaar, maar zal het huis niet verkopen, alvorens het aan Joest 'gepresenteerd' te hebben.

De commotie over een eventuele annexatie van Mierlo door Helmond - nog vers in het geheugen - had ook al een vier eeuwen oude voorganger, zij het dat het onderwerp van de toenmalige ruzie helaas niet wordt vermeld: Henrick Derick, 'president' van Mierlo, Henrick Daniëls, Art Marcelis, Willem Rutten, Henrick Rijtphens en Wouter Verrept als schepenen van dat dorp, Marten Peters en Peeter Goerts, de burgemeesters, beloven het Hof van Brabant te voldoen aangaande het proces dat de schepenen van Mierlo tegen de Stadt van Helmont voor dat Hof hebben gevoerd.

Straatnamen.

Vrijwel alle straten in de Helmondse binnenstad - de Veestraat, de Markt, de Kerkstraat, het Binderseind, de Heistraat - komen al voor in de oudste akten van de schepenprotocollen. Andere straatnamen duiken pas later op. De Warande wordt voor het eerst genoemd in 1599, toen nog De Vrande en voor die tijd altijd als Het Parick aangeduid. In 1607 wordt de ligging van een bepaald huis omschreven als 'opt Bijstervelt genoemd in de Huerck.' Daar hebben we dus de Hurksestraat aan overgehouden. En wie altijd gedacht heeft dat de Wevestraat in Stiphout een kwestie van een wever en een spelfout was, ziet zijn fout in bij het lezen van de akte uit 1604, die de Wedewestraete vermeldt.

Stiphout.

En zo arriveren we in Stiphout. Een flink aantal van de akten in de protocollen handelt in die (ex-)gemeente. Een paar aardige voorbeelden: Voor ons, schepenen, is gecompareerd geweest de eerzame en discrete heer Jan van Roy, pastoor van Stiphout, en die heeft bekend, dat hij uit kracht van zekere brief, hem verleend door de bisschop van het bisdom 's-Hertogenbosch, heeft laten 'quyten' (= aflossen) een rente die de kerk van Stiphout te gelden heeft, om de verbrande voorschreven kerk te kunnen laten repareren. De lossing geschiedt door Aert Thomas, voor twee mud rogge en een auwe grooten, uit een onderpand te Aerle.

De ingezetenen van Stiphout - Kwartier van Peelland, Meyerie van 's-Hertogenbosch - hebben vanwege inlandse troebelen, oorlogen en beroerten grote en onverdragelijke lasten op hun schouders gekregen. Nadat de ingezetenen naar uiterste vermogen hun (geldelijke) steentje hebben bijgedragen, blijft nog aktijd een tekort om aan alle schulden te voldoen; taxen, contributiën, brandschattingen en dergelijke. Teneinde te kunnen blijven wonen in hun woningen, hebben de Stiphoutenaren dus nog meer geld moeten opnemen. De dorpslasten vervallen daarmee aan Anthoenis Huyberts soen Cremere, wonende te Helmond in herberg de Swaen. Hoofdsom: duizend Carolus gulden. Voor de bijbehorende rentebetaling blijkt een consent van de Raad van Brabant te Brussel te bestaan (uit 1602), stellende dat de rente niet meer dan zeven procent mag bedragen. Willem Henricx en mr Henrick Andriessen, schepenen van Stiphout, daartoe gemachtigd door de andere schepenen, burgemeesters, heiligegeest-meesters en ingezetenen, hebben beloofd aan voornoemde Anthoenis Huyberts een jaarlijkse rente van zeventig Carolus gulden. De burgemeesters zijn verantwoordelijk voor de betaling(en) zo blijkt uit tweeënhalve bladzijde betalingscondities (19 maart 1607).

Jonker Joris van Eynhouts als man en momboir van joffre Cunera van Fleru de Oudste, dochter van jonker Fransoys van Fleru, ook in naam van jouffrouwe Cristina van Fleru, jonker Marcus van Gerwen, schout van Peelland, voogd van jouffrouwe Elizabeth van Gerwen, verwekt bij joffre Fransoyse van Fleru en de schout voorschreven uit kracht en decreet opgemaakt voor de schepenen van Den Bosch, en meester Thomas Pauli Kegers, schout te Aerle, als curator van de goederen van Bartel van Fleru; hebben verkocht aan Anthoenis Huyberts de windmolen te Stiphout met nog een stuk land in de hei omtrent de molen. Maar aan een molen alleen had je niets, en daarom wordt nog speciaal vermeld: met haeren gerechticheyt van wint (9 juni 1607).

Ook in deze sprokkeling licht ik weer een bepaalde soort akte uit de protocollen, Dit keer

De pachtovereenkomst.

In pachtovereenkomsten werden uiteraard de verpachter en de pachter genoemd, daarna de te verpachten gronden, hun ligging en grootte. Vervolgens de pachttermijn, de datum van ingang, de pachtsom en tenslotte een soms zeer uitgebreide opsomming van allerlei voorwaarden.

Meester Willem van Gerwen, in naam van zijn zoon Eustaas, heeft verpacht aan Henrick Jans Verspaghen een huis met schuur, schaapskooi, land, beemden en weiden te Stiphout, 20 bunder groot, in leen gehouden van onze genadige heer en koning. Met nog een akker genaamd Den Rootecker (vijf lopense groot). Pachttermijn: twaalf jaar, te beginnen met Pinksteren 1567. Onderverpachting is niet toegestaan; alleen eigen beesten van de pachter mogen op het land komen. Een aantal stukken grond mag ontgonnen worden. De verpachter zal een sterke knecht aan de pachter verhuren; de laatste moet die knecht van mondkost voorzien. Ook over mesten en hooien worden afspraken gemaakt.

Termijnen

De pachtsom bedraagt negentig Carolus gulden per jaar, in vier kwartaaltermijnen (Bamis en Kerstmis *f* 20,-; te Lichtmisse en Pasen steeds *f* 25,-), plus in september een mud boekweit, en elk jaar zes 'vijmen' dekstro en twee vijmen voyerstro, te Rixtel te leveren. Reparaties aan het oude en het nieuwe (vak-)werk van het huis zijn voor rekening van de verpachter, terwijl de pachter de werklieden van mondkost zal voorzien. De verpachter levert de materialen, de pachter de gereedschappen.

De pachter moet de graven en wallen onderhouden, ook nieuwe, door hem aangelegde graven en wallen. Pachter mag niet 'vlaggen' in beemden, groes en op dijken, noch hout hakken. Schaerhout en thuynhout vormen daar een uitzondering op. De graven en wallen moeten door de pachter worden beplant met elsenhout of berkenhout. De pachter moet ook twee keer per jaar met zijn wagen en twee sterke paarden en twee voijers turf, in de Peel te halen, naar Den Bosch en naar Rixtel.
Ook moet de pachter elk jaar aan de rentmeester van Helmond, te Bamisse, een braspenning cijns betalen. Het voorschot bij aangaan

pachtovereenkomst bedraagt vijftig gulden. Bij afloop der overeenkomt zal de pachter 'int affscheyden ten halven schaere laeten liggen nae lantsrechts', en de hooibeemden ongebruikt laten vanaf half april (28 februari 1567).

Ter afsluiting een troostrijke gedachte voor al degenen die tevergeefs naar die ene akte zoeken die hun vastgelopen onderzoek weer openbreekt... U bent de eerste niet: Wij, Wolff Franck, Cornelis van den Schooth en Franck van den Huevel, schepenen en sleutelbewaarders van Helmond, attesteren op dit protocol een zekere constitutiebrief gezocht te hebben, een brief van negen gulden door Matheus Berckers verkocht aan Gielis Weylarts in het jaar 1568, de 26e april, en gelost door Jan, zoon van Mathijs Berckers aan Gielis, zoon van Ariaen Wijnen (en kleinzoon van Gielis Weylarts; de dochter van Gielis - Marieke - is de moeder van Gielis de Jonge). Maar we hebben die brief niet gevonden (22 februari 1625).

De gebruikte akten in volgorde van bewerking:

RAHm inv.nr.	244	akten	790 en 254;
	241		1101
	247		447
	246		217
	241		458
	242		409
	244		460
	246		373
	245		118
	241		842
	246		245 en 289
	237		306 en 481.

INHOUD HELMONDS HEEM 1991

In de hieronder volgende inhoudsopgave zijn de artikelen opgenomen, alsmede de reacties op artikelen en boekbesprekingen. Mededelingen, felicitaties, in memoria en dergelijke zijn weggelaten.

----	De VOC in het archief Van der Brugghen van Croy; J.G. Loten, aanklager in Java, 1991-2, blz. 25-32
----	Een tekening van een 'watercopermolen', 1991-3/4, blz. 55-57
H. Beijers	Een 'slotje' op Klein Bruheze onder Vlierden, 1991-2, blz. 7-19
A.J. Bodemeijer	Plencker, van Essen naar Helmond, 1991-3/4, blz. 43-45
P. Bijnen	De laatste jaren van Kerkstraat 49; Het goedkope winkeltje, 1991-1, blz. 10-15
G. van Hooff	Een nieuwe bloeiperiode voor De Vlasbloem?, 1991-3/4, blz. 67-70
T. Korporaal	Een kijkje in de Stiphoutse school anno 1891, 1991-1, blz. 25-29
T. Korporaal	De Helmondse protestanten en het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853, 1991-1, blz. 35-41
T. Korporaal	De amoureuze betrekkingen van Arnoldus van Wijk; predikant van Mierlo en Stiphout 1743-1750, 1991-3/4, blz. 59-66
A. Scheffers	Carel Frederik Wesselman van muntmeester tot monetarist, 1991-3/4, blz. 17-42
J.C.P. Vogels	Van oud tot oudste; een bijna 700-jarige stamreeks, 1991-1, blz. 31-34
J.C.P. Vogels	Christofe Butkens als genealoog, 1991-1, blz. 42-43

J.C.P. Vogels	De Van Berlaers, Heren van Helmond 1314-1425; deel 2, 1991-2, blz. 33-36
S. Vonk	De wortels van de familie Wesselman van Helmond, 1991-3/4, blz. 5-16
S. Vonk	Beknopt overzicht van de familie Wesselman, 1991-3/4, blz. 47-51
S.F. van Wetten	Protocollensprokkelingen 02, 1991-1, blz 21-24 Protocollensprokkelingen 03, 1991-2, blz. 20-23 Protocollensprokkelingen 04, 1991 3/4, blz. 71-75
R. Willems	Verslag van het archeologisch onderzoek in het pand Kerkstraat 49, 1991-1, blz. 4-9
J. Zeeuwen	Helmond promotion; Warande aan opknapbeurt toe, 1991-1, blz. 17-20
J. Zeeuwen	Stadsgenote Cor Hockers 100 jaar, 1991-1, blz. 30

De Munter.

Het hert verlicht met heemel schyn,
Begeerd geen Sack van Geld te Zyn.

ôMunt van Silver, en van Goud.
Wat Zyt ghy tot verderf van veele,
Daar't Eidel leeven op vertroud,
Dat sich door uwe sucht laat steelen;
Maar't Hert dat op Zyn Schepper siet,
En diend de vreemde Gooden niet.